

Havainnoinnista systemaattista

- Sosiaalisen kehityksen havainnointilomakkeen kehittäminen 4-5-vuotiaiden lasten vapaan leikin havainnointiin

Tapionlinna Elina

Torn Meiju

Laurea-ammattikorkeakoulu
Tikkurila

Havainnoinnista systemaattista
- Sosiaalisen kehityksen havainnointilomakkeen kehittä-
minen 4-5-vuotiaiden lasten vapaan leikin havainnointiin

Tapionlinna Elina
Torn Meiju
Sosiaalialan koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Syksy 2010

Elina Tapionlinna ja Meiju Torn

Havainnoinnista systemaattista - sosiaalisen kehityksen havainnointilomakkeen kehittäminen 4-5-vuotiaiden lasten vapaan leikin havainnointiin

Vuosi 2010 Sivumäärä 56

Opinnäytetyömme on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkielma. Kehitimme vantaalaisen päiväkotiryhmän käyttöön havainnointilomakkeen, jonka avulla voi havainnoida 4-5-vuotiaan lapsen sosiaalista kehitystä vapaan leikin kautta. Opinnäytetyö sai alkunsa päiväkotiryhmän tarpeesta saada havainnoinnista toimiva työmenetelmä. Lomakkeen tarkoituksena on mahdollistaa lasten systemaattinen havainnointi. Tutkimuskysymyksissä olemme tutkineet 4-5-vuotiaan lapsen sosiaalista kehitystä sekä sitä, miten päiväkotiryhmässä vapaan leikin havainnoinnista saadaan systemaattista ja miksi se on tärkeää.

Opinnäytetyöprosessimme alkoi syksyllä 2009 ja kesti vuoden. Opinnäytetyömme aineisto koostuu päiväkotiryhmän työntekijöiden teemahaastatteluista, lasten leikki-ilanteiden havainnoinnista ja videoinnista, teorian tiedosta, palautekyselyistä sekä omista kokemuksistamme. Aineistoon pohjautuen kehitimme havainnointilomakkeen.

Teoreettisena viitekehystenä opinnäytetyössämme toimii lapsen sosiaalinen kehitys 4-5-vuotiaana, vapaa leikki, Vygotskyn kehittämä lähikehityksen vyöhyke, varhainen puuttuminen ja havainnointi. Teoreettisen viitekehysten avulla saimme monipuolista näkökulmaa havainnointilomakkeen kehittämiseen.

Tuloksia tarkastellessa on tärkeää muistaa, että havainnoimme yhden päiväkodin havainnointia ja sen kehittämistä, tuloksia ei voi siis yleistää. Tämän opinnäytetyöprosessin onnistumisen arvioinnin pohjana toimivat työntekijöiden palaute ja omat kokemuksemme tavoitteiden toteutumisesta. Koska opinnäytetyöprosessi lähti liikkeelle työelämän tarpeista kehittää heidän omaa työtään, on suurin painoarvo onnistumisen arvioinnissa palautekyselyllä, jonka työntekijät täyttivät prosessin päätteeksi. Onnistumista olemme arvioineet myös itsearviointin kautta.

Oli hienoa huomata opinnäytetyöprosessin aikana, kuinka tiimi kehitti omaa työtään meidän avullamme. He saivat meiltä tukea systemaattiseen havainnointiin. Havainnointilomakkeen avulla he pystyvät nyt toteuttamaan yhtenäistä, tasapuolista ja kokonaisvaltaista havainnointia. Systemaattisen havainnoinnin kehittäminen päiväkotiryhmässä oli hyödyllistä niin meille kuin työntekijöillekin.

Opinnäytetyö tuki ammatillista kasvuamme ja oli mielenkiintoinen projekti. Opimme paljon parityöskentelystä, lapsista, havainnoinnista, 4-5-vuotiaan lapsen sosiaalisesta kehityksestä ja ennen kaikkea työelämän kanssa tehtävästä kehittämistyöstä. Tuloksien perusteella onnistuimme tavoitteiden saavuttamisessa ja tämä oli arvokas ja ammatillisesti opettava kokemus.

Asiasanat: Sosiaalinen kehitys, vapaa leikki, varhainen puuttuminen, havainnointi, havainnointilomake

Elina Tapionlinna and Meiju Torn

How to achieve systematic observation - developing an observation form of social development for 4-5-year-old children's free play's observation

Year	2010	Pages	56
------	------	-------	----

Our thesis is a qualitative research. We developed an observation form for a kindergarten group in Vantaa. With the help of the observation form a 4-5-year-old child's social development can be observed during his free play. The thesis began from the employees' need to attain a functional work method through observation. The purpose of the form is to enable children's systematic observation. In our research questions we have examined 4-5-year-old children's social development. We also did research on how to attain systematic observation in a kindergarten group during children's free play and why the method is important.

The process began in autumn 2009 and lasted one year. Our research material consists of the kindergarten group's employees' theme interviews, observation of children's playing situations and video recording, written sources, feedback form and our own knowledge. Using this research material we developed an observation form.

The theoretical frame of reference in our thesis is a child's social development at the age of 4-5, free play, zone of proximal development by Vygotsky, early intervention and observation. By means of the theoretical frame of reference we received versatile perspective for the observation form's development.

While investigating the results it is important to notice that we observed an individual kindergarten's observation and its development, the results cannot be generalized. The evaluation of success of this thesis is based on the employee's feedback and our own experience of how we reached our goals. The process began from the employees' need to improve their own work environment. Therefore the biggest value in the evaluation of success is the feedback form, which the employees filled when the process was ending. We have also evaluated the success by means of self-evaluation.

During the process it was great to notice how the working team improved their work with our help. The team received support from us for their systematic observation. With the observation form they can now carry out consistent, equal and comprehensive observation. Developing systematic observation in the kindergarten group was helpful to both us and the employees.

The thesis supported our professional growth and it was an interesting project. We learned a lot about children, observation and social development of a 4-5-year-old child. We also learned about working in pairs and particularly about the development work made in cooperation with the work environment. Based on the results we succeeded in achieving the goals. This was a worthwhile and professionally instructive experience.

Key words: Social development, free play, early intervention, observation, observation form

Sisällys

1	Johdanto	6
2	Opinnäytetyön viitekehys ja teoreettiset lähtökohdat	7
2.1	Kehityksen osa-alueet	7
2.1.1	Sosiaalinen kehitys	8
2.1.2	Lapsen sosiaalinen kehitys 4-5-vuotiaana	8
2.1.3	4-5-vuotias lapsi leikkijänä	10
2.2	Vapaa leikki	13
2.3	Lähikehityksen vyöhyke	14
2.4	Varhainen puuttuminen	15
2.5	Havainnointi	16
3	Tutkimuskysymykset	17
4	Prosessin kuvaus	19
5	Lähtötilanteen ja tarpeiden kartoitus teemahaastatteluiden avulla	20
6	Lomakkeen synty ja kehitys	23
7	Opinnäytetyöprosessin onnistumisen arviointi	29
7.1	Palautekysely	29
7.2	Itsearviointi	32
8	Eettisyys	35
9	Luotettavuus	37
10	Johtopäätökset ja pohdinta	38
	Lähteet	42
	Liitteet	44
	Liite 1 Infokirje vanhemmille	44
	Liite 2 Ensimmäisen teemahaastattelun runko	45
	Liite 3 Ohjeet sosiaalisen kehityksen havainnointilomakkeen käyttöä varten	46
	Liite 4 Palautekysely havainnointilomakkeen toimivuudesta	49
	Liite 5 Omaha-ohjauksen havainnoinnin seurantalomake	50
	Liite 6 SOSIAALISEN KEHITYKSEN HAVAINNOINTILOMAKE RAAKAVERSIO	51
	Liite 7 SOSIAALISEN KEHITYKSEN HAVAINNOINTILOMAKE TESTIVERSIO	52
	Liite 8 SOSIAALISEN KEHITYKSEN HAVAINNOINTILOMAKE VALMIS	54

1 Johdanto

Opinnäytetyömme päätarkoituksena oli luoda päiväkotiryhmän käyttöön havainnointilomake, jonka avulla voi havainnoida systemaattisesti lapsen sosiaalista kehitystä vapaan leikin kautta. Teimme opinnäytetyön vantaalaisen päiväkodin 4-6-vuotiaiden ryhmään, mutta rajasimme aiheen 4-5-vuotiaisiin. Opinnäytetyöprosessimme alkoi syksyllä 2009.

Opinnäytetyössämme oli kolme tutkimuskysymystä. Selvitimme, miten päiväkotiryhmän 4-5-vuotiaiden lasten vapaan leikin sosiaalisen kehityksen havainnoinnista saadaan systemaattista. Jotta pystyimme luomaan hyödyllisen havainnointilomakkeen, tehtävänäme oli myös tutkia, mitä kuuluu 4-5-vuotiaan lapsen sosiaaliseen kehitykseen ja minkälaisia asioita on oleellista havainnoida. Halusimme myös selvittää, miksi systemaattinen vapaan leikin havainnointi on tärkeää päiväkodissa.

Koimme, että havainnointia on tärkeää kehittää juuri leikin näkökulmasta, sillä leikillä on suuret mahdollisuudet päiväkodissa. Mielestämme aihe on myös hyvin ajankohtainen, sillä lapset voivat nykyään yhä huonommin. Varhainen puuttuminen on tärkeää, jotta ongelmat eivät kasaudu ja pystytään tukemaan lapsen kasvua ja kehitystä ajoissa oikeaan suuntaan. Havainnointi on hyvä työväline varhaiseen puuttumiseen ja ongelmien ennaltaehkäisemiseen. Päivähoidon tehtävänä on toimia ennaltaehkäisevänä instituutiona yhteiskunnassamme. (Huh-
tanen 2004: 45.)

Systemaattinen havainnointi mahdollistaa tasapuolisen havaintojen tekemisen päiväkotiryhmässä. Systemaattisen havainnoinnin ansiosta voidaan huomata, millä sosiaalisen kehityksen osa-alueella lapsi tarvitsee tukea tai missä lapsi on jo taitava. Toiminta päiväkodissa tulisi suunnitella lapsen kehitystä tukevaksi. Dokumentointi tuo näkyväksi lapsen kehityksen tason ja näin ollen pystytään tukemaan lasta ja perhettä esimerkiksi suunnittelemalla perheen ja päivähoidon yhteiset toimintamenetelmät lapsen kehityksen tukemiseen. Havainnoinnissa tärkeintä on havaintojen hyödyntäminen.

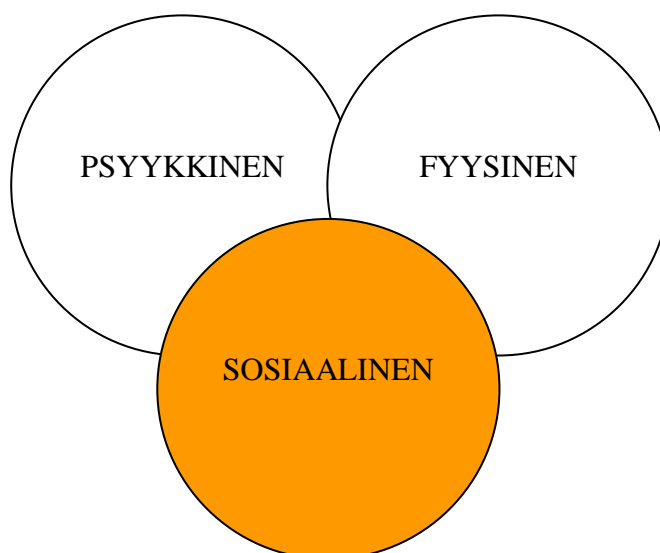
Aineistonkeruumenetelminä opinnäytetyössämme olivat päiväkotiryhmän työntekijöiden teema-
haastattelut, palautekysely sekä lasten leikkitilanteiden havainnointi ja videointi. Havainnointilomakkeen suunnittelussa tukena käytimme Lev Vygotskyn teoriaa lähikehityksen vyöhykkeestä. Esittelemme prosessin, joka on vienyt meidät työntekijöiden tarpeiden ja lähtötilanteen kartoituksen kautta lomakkeen raakaversioon ja siitä testiversion kautta edelleen toimivaksi havainnointilomakkeeksi, joka mahdollistaa tasapuolisen ja kattavan lasten sosiaalisen kehityksen havainnoinnin.

2 Opinnäytetyön viitekehys ja teoreettiset lähtökohdat

Opinnäytetyössä kehitimme sosiaalisen kehityksen havainnointilomakkeen, jota käytetään vapaan leikin havainnoinnissa. Jotta saimme luotua luotettavan ja kattavan havainnointilomakkeen, selvitimme teorian avulla 4-5-vuotiaan lapsen sosiaalista kehitystä. Tutkimme myös vapaata leikkiä ja sen merkitystä. Havainnointilomaketta on tarkoitus käyttää vapaan leikin havainnoinnissa, joten on tärkeää ymmärtää, mitä vapaalla leikillä tarkoitetaan käsitteenä. Olemme hyödyntäneet teoriaa Vygotskyn lähikehityksen vyöhykkeestä havainnointilomakkeen suunnittelussa. Opinnäytetyössä olemme tutkineet havainnoinnin tärkeyttä. Systemaattisella havainnoinnilla voidaan huomata ajoissa lapsen kehitystä uhkaavia tekijöitä ja tällöin varhainen puuttuminen on mahdollista.

2.1 Kehityksen osa-alueet

Kehitystä on perinteisesti tutkittu erottelemalla ihmisen fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen osa-alue toisistaan. Nämä osa-alueet kuvaavat kokonaisvaltaisen kehityksen perustaa. Osa-alueet vaikuttavat toisiinsa ja ovat sidoksissa toisiinsa. Ihmisen kehitys tapahtuu monien tekijöiden monimutkaisessa ja dynaamisessa vuorovaikutuksessa. Kun muutosta tai kehitystä tapahtuu fyysisellä, psyykkisellä tai sosiaalisella osa-alueella, tapahtuu muutoksia myös muilla osa-alueilla. Kehitys on kokonaisvaltaista ja yhden osa-alueen kehitys edistää myös muiden alueiden kehitystä. Käytämme tätä näkökulmaa opinnäytetyössämme, mutta keskitymme kuitenkin tutkimaan juuri sosiaalisen kehityksen osa-alueita. (Kronqvist ym. 2007: 30, 37.)

Kuva 1: Kehityksen osa-alueet havainnollistavat kehityksen kokonaisvaltaisuutta. Keskitymme opinnäytetyössä sosiaaliseen osa-alueeseen

2.1.1 Sosiaalinen kehitys

Sosiaalisella kehityksellä tarkoitetaan yksilön kehittymistä erilaisten sosiaalisten ryhmien ja yhteisöjen jäseneksi. Sosiaaliset suhteet muuttuvat ja laajenevat kehityksen myötä. Ihmisellä on jo syntyessään taipumus liittyä muihin ihmisiin. Kehityksen alussa ihminen tarvitsee muita fyysisesti ja psyykkisesti, jotta hän voi säilyä hengissä. Varhaiset vuorovaikutussuhteet ja kiintymyssuhteet muodostavat perustan, jolle tulevat ihmissuhteet rakentuvat. Lasten sosiaalinen kehitys ei tapahdu niinkään tietoisten kasvatustoimenpiteiden, opetuksen ja ohjauksen kautta, vaan sosiaaliseen oppimiseen vaikuttaa merkittävästi lapsen omat kokemukset vuorovaikutussuhteista jokapäiväisessä arjessa muiden kanssa. Leikki antaa tällaiseen vuorovaikutukseen hyvän mahdollisuuden ja lapset tarvitsevat toisia lapsia kasvaakseen osaksi sosiaalista yhteisöä. Sosiaalisessa kehityksessä yksilö sisäistää yhteisön tavat, tiedot, arvot, normit ja asenteet vähitellen. Ihminen oppii ottamaan erilaisia rooleja ja sosiaaliset tilanteet tuovat oikeuksia ja velvollisuuksia, jotka säätelevät ihmisen toimintaa ryhmässä. Sosiaalinen toiminta edellyttää toisten huomioonottamista. (Kronqvist ym. 2007: 35-36 & Zimmer 2002: 26.)

Sosiaalisen kehityksen kautta ihminen tulee tietoiseksi omasta erillisyydestään ja samalla tarpeestaan olla osa muita. Sosiaalinen toiminta luo perustan minäkäsitykselle. Siihen liittyy ajatuksia, käsityksiä ja arviointeja itsestä. Ihmisen ollessa vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa, saa hän palautetta ja uusia kokemuksia muiden kanssa olemisesta. Ihminen kehittyy ”sosiaalisten peilien” avulla. Sosiaalisiin tilanteisiin ja vuorovaikutussuhteisiin liittyy myös moraalisen ja vastuullisuuden kehittyminen. Sosiaalista kehitystä tutkittaessa on tärkeää muistaa, että temperamenttitutkijat ovat samaa mieltä siitä, että tapa, jolla ihminen suhtautuu uusiin ihmisiin, odottamattomaan tai uuteen sosiaaliseen tilanteeseen, on synnynnäisen temperamentin määräämä, joten on tärkeää ymmärtää ja kunnioittaa jokaisen yksilöllistä toimintatapaa. (Keltikangas- Järvinen 2004: 92 & Kronqvist ym. 2007: 36-37.)

Kasvattaja voi tukea lapsen sosiaalista kehitystä puhumisen, kuuntelemisen ja tunteiden ilmaisun avulla. Lapselle on tärkeää antaa mahdollisuus puhumiseen ja itsensä ilmaisuun. Kasvattajan tulee myös näyttää lapselle mallia kaikessa, sillä lapsi oppii tämän myötä. Kasvattajien on tärkeää ilmaista omia tunteitaan ja sanottaa niitä sekä lapsen tunteita, sillä sen myötä lapsi oppii ymmärtämään erilaisia tunteita. (Laine ym. 2003: 312.)

2.1.2 Lapsen sosiaalinen kehitys 4-5-vuotiaana

3-6-vuoden ikää pidetään tärkeimpänä aikana kehittyä sosiaalisissa taidoissa. Monet tällöin opitut käyttäytymismallit säilyvät mukana koko elämän. Lapsen sosiaalisella kehityksellä tarkoitetaan vuorovaikutustaitoja, lapsen valmiutta osallistua ryhmän toimintaan sekä sitä, että lapsi osaa olla valmis toisen lapsen yhteistyöaloitteille. Olennaisena osana lapsen sosiaalisia taitoja on se, millä tavoin lapsi tunnistaa toisten ilmeitä, eleitä ja kykenee niiden pohjalta

tekemään päätelmiä toisen lapsen tunteista. Lapsilla, jotka tunnistavat heikosti tunneilmauksia, voi olla vaikeuksia sopeutua ryhmään. Lapsen sosiaalisesta kehityksestä on vaikeaa erottaa irralleen muusta kehityksestä esimerkiksi ajattelutaitoa ja tunne-elämän kehitystä, sillä näillä on yhteys lapsen vuorovaikutussuhteiden kehittymiseen. On tärkeää muistaa, että lapsi kehittyy osana omaa kulttuuriympäristöään ja kaikilla on valmius sosiaaliin tilanteisiin syntymästään saakka. Lapsi kasvaa niiden arvojen ja toimintatapojen mukaisesti, joita hänen kulttuuriympäristössään pidetään tärkeinä. Tämän myötä lapsi sosiaalistuu vähitellen oman kulttuuriympäristönsä toimivaksi jäseneksi. (Kronqvist ym. 2007: 116, 118 & Zimmer 2002: 26.)

Lapsen sosiaalista kehitystä voidaan tutkia kahden kehityspsykologian perinteen pohjalta, kiintymyssuhdeteorian tai ryhmäsosialisaatioteorian mukaan. Kiintymyssuhdeteoriassa korostetaan pienen lapsen kiintymyssuhteen merkitystä ja etenkin suhdetta ensimmäiseen hoitajaan. Tämä luo persoonallisuuden ja sosiaalisen kehityksen pohjan. Toisessa teoriassa korostuu enemmän persoonallisuuden ja sosiaalisen kehityksen taustalla olevat vertaissuhdevaikutteet kuin ensimmäinen hoitaja tai vanhemmat. Tutkija Judith Harrisin (2000) mukaan vanhempien rinnalla tai jopa merkittävimpinä vaikuttajina ovat vertaisryhmät eli toiset lapset, sillä lapsi haluaa jäljitellä heitä. Harrisin teoria on ryhmäsosialisaatioteoria ja siinä pohditaan kysymystä: Miten lapset sosiaalistuvat eli miten heistä kasvaa yhteiskunnan hyväksyttäviä aikuisia. Lapsilla on taipumus haluta olla toistensa kaltaisia. Tämän teorian mukaan vertaisryhmä eli muut lapset ovat tärkein ympäristö, missä lapsi oppii sosiaalisesti. On olemassa myös kolmas käsitys, jonka mukaan sekä kiintymyssuhteilla että vertaissuhteilla on oma osuutensa lapsen sosiaalisen kehityksen perustana. (Kronqvist ym. 2007: 116-117.)

Lapsen kasvun ja kehityksen sosiaalista osa-aluetta tutkittaessa on tärkeää ottaa huomioon lapsen keskeiset sosiaaliset taidot, joita ovat esimerkiksi kyvyt ottaa ja ylläpitää kontaktia, odottaa vuoroaan, auttaa ja lohduttaa sekä kuunnella muita. Sosiaalisesti taitava lapsi osaa rakentaa yhteisiä leikki-ideoita, jakaa, neuvotella ja sovitella, mutta olla myös itsenäinen päätöksissään. Näihin tarvitaan kykyä asettua toisen asemaan sekä tunnistaa ja ilmaista erilaisia tunteita. Lapsen tulisi olla myös emotionaalisesti tasapainossa sekä hänellä tulisi olla myönteinen minäkäsitys. Sosiaalisen vuorovaikutuksen syntymistä estää tai haittaa lapsen arkuus, pelot ja ahdistus. (Heikka ym. 2009: 23.)

4-5-vuotiaana lapsen vastavuoroisuus kehittyy. Tämän ikäiselle lapselle lelujen jakaminen, muiden huomioon ottaminen ja vuoron odottaminen alkavat olla jo helpompaa kuin varhaisvuosina, mutta kaikki ei aina suju kuitenkaan mutkitta. Lapsi nauttii samanikäisten lasten seurasta ja ystävyyssuhteet alkavat pikkuhiljaa olla melko kestäviä. Tässä ikävaiheessa leikkikaverit ovat olennaisen tärkeitä. Lapset saattavatkin varata leikkikaverin jo aamulla tullessaan päiväkotiin. Erityisen mieluisia leikkejä tämän ikäiselle lapselle ovat rooli- ja mielikuvi-

tusleikit sekä yksinkertaiset sääntöpelit. Häviäminen on silti vielä vaikeaa. 4-vuotias lapsi on jo riippumaton muista ja hyvin itsenäinen. Uhmaikä on vielä tavallista 4-5-vuotiaalla lapsella. Uhmaikäisen käyttäytyminen on yksilöllistä. Se voi olla toisilla jatkuvaa vastaanhangottelua kun taas toisilla ajoittaisia ohimeneviä raivokohtauksia. (Aaltonen ym. 2004: 216, Koistinen ym. 2004: 67, Nurmiraanta ym. 2009: 57 & Mannerheimin lastensuojeluliiton internetsivut.)

Lapsi alkaa arvioida omia kykyjään ja taitojaan vertaamalla itseään kavereihin. Lapset saattavat kehua toisiaan. Lapsen itsekeskeisyys vähenee ja lapsi alkaa osoittaa myötätuntoa. Tunteiden hallinta ei kuitenkaan ihan vielä suju tämän ikäisenä. 4-5-vuotiaana lapsi alkaa myös pohtia oikean ja väärän sekä hyvän ja pahan eroa. 5 ikävuoden tienoilla kavereiden mielipiteet alkavat vaikuttaa entistä enemmän siihen, mikä on hyväksyttävää ja hienoa. Monelle 5-vuotiaalle hieman vanhemmat lapset ovat esikuvia. Lapsen sosiaaliset taidot alkavat kehittyä aiempaa taitavammiksi; hän osaa neuvotella, joustaa tarpeen mukaan ja pukea tunteitaan sanoiksi. (Nurmiraanta ym. 2009: 57 & Mannerheimin lastensuojeluliiton internetsivut.)

Lapsen itsetunto vahvistuu, kun hän saa pikkuaskareita vastuulleen ja onnistuu niissä. Viisi-vuotiaana lapsen avoimuus puheissa ja toiminnoissa vähenee. Hän pyrkii tekemään asiat oikein ja noudattamaan yhteisön sääntöjä. Lapselle on tärkeää aikuisten mielipiteet ja käsitykset asioista. 4-5-vuotias lapsi tietää yleensä, kuinka tulisi toimia erilaisissa arkeen liittyvissä tilanteissa, esimerkiksi kaupassa, päiväkodissa, ruokapöydässä, mutta lapsi ei vielä aina kykene hallitsemaan tunteitaan niin, että voisi toimia näin. Lapset osaavat selvittää ristiriitatilanteita keskenään, mutta tarvitsevat siihen toisinaan aikuisen ohjausta. (Koistinen ym. 2004: 67-68 Nurmiraanta ym. 2009: 57.)

Lasten sosiaalisia taitoja ei kuitenkaan tule arvioida sen mukaan, mikä on pidetty kulttuurisesti yleisesti sosiaalisena persoonallisuutena. Lapset ovat yksilöllisiä, joten sosiaalista kehitystä tutkittaessa on otettava huomioon, että myös persoonallisuuden piirteet vaikuttavat toimintaamme. Lapset ovat erilaisia temperamentiltaan ja suhtautumistavoiltaan. Esimerkiksi lapsen temperamentti voi selittää sen miksi hän on ujo ja suhtautuu muihin lapsiin varovaisesti ja arasti. Hän voi silti sosiaalisten taitojensa avulla selviytyä elämässään hyvin, jos ympäristö hyväksyy lapsen sellaisenaan. Kasvattajan tulee ymmärtää ja hyväksyä lapsen yksilöllisyys, jotta lapsi voi kasvaa sosiaalisuuteen ja lapsen itsetunnon kehitys ja selviytymiskeinojen kehittyminen on mahdollista. (Heikka ym. 2009: 39-40 & Kronqvist ym. 2007: 117.)

2.1.3 4-5-vuotias lapsi leikkijänä

4-vuotias lapsi alkaa itse ymmärtää, että vauva-aika alkaa olla takanapäin. Lapsi alkaa kysellä: ”Arvaa mitä mä osaan tehdä?” Lapsi kyselee ja näyttää innoissaan taitojaan ja ylpeilee niillä. 4-vuotias lapsi osaa usein laskea kymmeneen, kertoa vitsejä ja arvoituksia, tehdä pala-pelejä valmiiksi, mitata ja lajitella asioita, ottaa pallon kiinni ja hyppiä yhdellä jalalla. Tä-

män ikäinen lapsi pitää rakentamisleikeistä, tasapainoilusta sekä laskemisesta ja asioiden ryhmittelemisestä. 4-vuotiaalla lapsella keskittymiskyky alkaa kasvaa ja edellä mainitut leikit tukevat keskittymiskyvyn kasvua. Silmän ja käden yhteistyö, sorminäppäryyden ja kehittyneiden kognitiivisten kykyjen myötä lapsen leikkivalikoima alkaa laajentua. Lapsi leikkii lauta- ja korttipeleillä, palapeleillä ja erilaisilla taideprojekteilla. 4-vuotias lapsi innostuu myös yksinkertaisista sääntöleikeistä ja nauttii erityisesti rooli- ja mielikuvitusleikeistä. Leikissä käytetään mielellään rekvisiittaa ja lapset leikkivät usein 2-3-lapsen ryhmissä. Lapsi haluaa olla paras kaikessa, joten häviäminen on vaikeaa. Silloin lapsi saattaa hieman muuttaa pelin sääntöjä hänelle sopivimmiksi. Leikit kehittävät lapsen kärsivällisyyttä ja itsekuria, jota ihminen tarvitsee läpi elämän. (Murphy 2010: 89-91 & Mannerheimin lastensuojeluliiton internetsivut.)

Lapsuuden keskeinen haaste on kyky kontrolloida mielihaluja, mikä vaikuttaa oppimiseen ja ystävyysuhteiden luomiseen. Lapsen lähentyessä viidettä ikävuotta, hän alkaa oppia sietämään paremmin turhautumistaan ja ikävän tuntuista tilanteita. 4-vuotiaan lapsen suurimpia ilonaiheita on huumorintaju. Lapsen mielikuvituksen kehittymistä tukevat erilaiset vitsit ja arvoitukset. Lapsi kertoo vitsejä mielellään ja haluaa naurattaa ikätovereitaan. Usein vessahommiin liittyvät aiheet naurattavat lapsia, kun taas aikuisia ne saattavat ärsyttää. 4-vuotiaassa lapsessa alkaa näkyä merkkejä huonosta käyttäytymisestä, mikä voi ilmetä muun muassa ikätoverin syrjimisestä tai vastaan inttamisesta. Lapsen lihakset ovat vahvistuneet, jonka ansiosta lapsi voi kiipeillä, juosta, hypätä, loikkailla kompuroimatta. Näiden taitojen myötä lapsen itsevarmuus lisääntyy ja se rohkaisee uusiin haasteisiin, sellaisiinkin mihin lapsella ei vielä välttämättä olisi valmiuksia. Aikuisen on tärkeää olla tietoinen siitä, mitä tämän ikäinen lapsi puuhailee. (Murphy 2010: 91.)

Lapsi pystyy odottamaan vuoroaan pidempään kuin aikaisemmin. Eräs Stanfordin yliopiston tutkimus osoitti, kuinka tärkeää tyydytyksen viivyttämisen taito on myöhemmän elämän menestykselle. Tutkimuksessa 4-vuotiaalle lapselle sanottiin, että he saisivat heti ottaa yhden vaahtokarkin tai kaksi vaahtokarkkia, jos odottaisivat n. 15 minuuttia. Tutkija jätti lapsen yksin vaahtokarkkien kanssa huoneeseen. Kolmasosa lapsista otti vaahtokarkin heti, kun taas toinen kolmannes sinnitteli tutkijan tulon saakka. Viimeinen kolmannes toimi joltain tältä väliltä. Tutkijat seurasivat näitä lapsia aikuisuuteen saakka. Tutkijat huomasivat, että leikki-ikäiset, joilla oli ollut kykyä hallita mielihaluja, olivat positiivisia ja motivoituneita aikuisia ja heillä oli parempi itsekuri sekä he pystyivät käsittelemään turhautumista paremmin kuin impulsiiviset ikätoverinsa. (Murphy 2010: 92-93.)

4-vuotias lapsi alkaa ymmärtää, että toisilla ihmisillä on myös tunteita. Lapsen empatiakyky auttaa häntä sietämään vuorottelua. 4-vuotias lapsi alkaa tunnistaa yksinkertaisia kuvioita ja nauttii kuvioiden jatkamisesta. Sen avulla opitaan myös kärsivällisyyttä. Tämän ikäinen lapsi rakastaa hulluttelemistä, ilveilyä, hurjaa liioittelua ja hupsujen laulujen laulamista. Lapsi

saattaa alkaa painia sekä leikkiä rajumpia leikkejä, kuten esimerkiksi sotaleikkejä. Lapsi alkaa ilmaista omia ajatuksiaan verbaalisesti. Lapset ovat uteliaita ja haluavat tutkia asioita. (Murphy 2010: 93, 95, 97-98, 100, 104 & 106.)

5-vuotias lapsi alkaa keksiä leikeissä ja peleissä sääntöjä, keksii ja kuvittelee kaikenlaista, luo suhteita ja alkaa erottaa oikean väärästä. Lempileikkejä ovat leikit ja pelit, joissa on selkeät säännöt. 5-vuotiaalla lapsella sosiaalinen ja emotionaalinen kasvu etenee valtavasti. Lapsi ymmärtää millaista on sopiva käytös, mutta ennen kaikkea hän kaipaa elämäänsä rakennetta ja rajoja. 5-vuotias lapsi voi vielä kuitenkin heittäytyä pikkulapsen oikuttelunhalun valtaan, mutta hän alkaa sietää vastoinikäymisiä jo paremmin. Lapsi alkaa puhua selkeämmin ja oppii ilmaisemaan ajatuksiaan ja tunteitaan paremmin. Lapsen kanssa käydyissä keskusteluissa alkaa olla enemmän syvyyttä, mielipiteitä, osuvia huomioita ja paljon erilaisia ideoita. Lapsi kyselee paljon kaikenlaista, mutta harkitsee tarkemmin mitä kysyy. (Murphy 2010: 111-113 & Mannerheimin lastensuojeluliiton internetsivut.)

Lasta ei enää tarvitse kieltää yhtä paljon kuin aikaisemmin, voi mennä päiviäkin ettei aikuisen tarvitse kieltää lasta. Lapsen käyttäytyä huonosti voi hänen kanssaan keskustella asiasta järkevästi. Aikuinen voi selittää lapselle, miksi häntä piti kieltää sekä kysyä, mikä lasta harmitti. Vaikka lapsi tuntee myötätuntoa toisia kohtaan, ei hän aina osaa asettaa toisen tarpeita omien tarpeiden edelle. Mielijohteiden hallintakyky on kehittymässä ja tämä näkyy muun muassa siten, että lapsi saattaa rikkoa sääntöjä, huijata tai huutaa pelissä: ”epistä”, kun kaikki ei mene niin kuin hän haluaisi. (Murphy 2010: 113.)

5-vuotiaalle lapselle alkaa kehittyä moraalinen taju. Lapsen kyky sisäistää opetettuja sääntöjä vaatii vielä hieman kypsymistä, ja tämän vuoksi lapsi odottaa vielä sääntöjä aikuisilta. Tämän ikäinen lapsi on kiinnostunut säännöistä ja tekee töitä oppiakseen tekemään oikeita valintoja. 5-vuotias ajattelee vielä kovin konkreettisesti, joten hän uskoo, että se mitä hän haluaa, on oikein. Tämä voi näkyä muun muassa siten, että lapsi kertoo vakavasti, kuinka pelin säännöt ovat muuttuneet hänen hyväkseen. Lapsi alkaa liikkua myös pidempiä matkoja, pyöräilee, vaeltaa kauemmas pihapiirissä sekä viihtyy pidempiä aikoja leikkikentällä tai puistossa. Mielenkiintoista ajanvietettä 5-vuotiaalle tarjoavat huvipuistot, hiekkarannat ja museot. (Murphy 2010: 114, 122.)

5-vuotias on usein hyvin tuttavallinen tuntemattomien ihmisten seurassa. Hän hankkii mielellään uusia kavereita ja esiintyy. 5-vuotias lapsi on hyvin utelias, joten hän on altis houkutuksille. Lapsen mielikuvitus kehittyy, kiireetön aika rohkaisee lasta keksimään, kehittämään luovuutta ja auttaa tutkailemaan lapsen omia kiinnostuksen kohteitaan omaan tahtiinsa. (Murphy 2010: 116, 122-123.)

2.2 Vapaa leikki

Leikillä on tärkeä merkitys lapsen terveelle kehitykselle ja itsetietoisuudelle. Leikki on lapselle vapaaehtoista toimintaa ja se tuottaa mielihyvää. Leikkiä on pidetty keskeisenä eri kehitystä koskeissa teorioissa kuten fyysisessä, sosiaalisessa, emotionaalissa ja kognitiivisessa kehityksessä. Leikki kehittää aivotoimintaa ja aivot kehittävät leikkiä. Leikki tulee lapsen mukana joka paikkaan, myös päiväkotiin. Lasten vuorovaikutustaitoja voi tarkkailla leikin kautta. Vaikka lapsi voi leikkiä yksin, on leikki kuitenkin usein sosiaalista toimintaa. Leikki on olennainen osa lasten elämää ja on varmistettava, että leikin edellytykset on päivähoitossa otettu huomioon. Leikki on lasta monipuolisesti kehittävä oppimiskeino. (Huhtanen 2004: 55, Kalliala 2008: 39, Kronqvist ym. 2007: 118 & Nurmiranta ym. 2009: 59.)

Vapaa leikki on päiväkotipuheissa vakiintunut ilmaisu. Vapaalla leikillä tarkoitetaan sitä, että lapset keksivät omaehtoisesti leikkeihinsä sisällön ja muodon ja he saavat toteuttaa sitä vapaasti. Opinnäytetyössämme on tärkeää, että lasten leikki on juuri tällaista vapaata leikkiä, jotta havainnointi tapahtuisi lapsen leikkiessä juuri hänelle luontaisella tavalla. Omaehtoisissa leikeissä lapset käsittelevät ja muuntavat arjen tapahtumia omien kokemustensa, elämystensä, käsitystensä ja konkreettisten tietojen pohjalta leikkeihin sopiviksi. Vaikka nämä leikkiaiheet pohjautuvat todellisuuteen, lapset eivät kopioi arkea, vaan he tulkitsevat sitä. Leikissä lapset ilmaisevat keskinäisiä suhteita, asenteita, ajatuksia, toiveita, tunteitaan ja pyrkimyksiään. Vastavuoroiset roolit ovat tärkeitä leikeissä. Näihin lapset tarvitsevat leikkitovereita ja joskus leikkikalut ja kuvitellut hahmot voivat korvata leikkitoverit. Vapaan leikin kautta lapsi analysoi todellisuutta omassa mielikuvituksessaan. Leikkien aiheeksi muodostuu yleensä lapselle itselleen läheinen ja tärkeä teema. (Hintikka ym. 2004:41 & Kalliala 2008: 276)

Vapaassa leikissä lapsi harjoittelee omaehtoisesti monenlaisia asioita ja taitoja. Tällöin lapsi käsittelee kohtaamiaan ja itselleen keskeneräisiä asioita. On tärkeää herätellä aikuisia, jotta he ymmärtäisivät leikin merkityksen ja pääsisivät sisälle lapsen maailmaan. Leikin merkityksen ymmärtävä aikuinen järjestää arjen niin, että tavalliselle olemiselle jää hyvin aikaa, ja se mahdollistaa vapaan leikin. Vapaalle leikille tulisi varata tarpeeksi aikaa päiväkodin arjessa. Päivähoitossa on kuitenkin vielä haasteensa. Esimerkiksi lapsen pitää leikkutilanteen alkaessa usein valita minkä huoneen leikilleen valitsee, ja kun valinta on tehty, sitä ei voi muuttaa. Kasvattajien pitää keskittyä järjestyksen ylläpitämiseen ja lapset eivät tätä aina ymmärrä. (Hintikka ym. 2004:64 & Sinkkonen 2001: 135-136.)

Leikki antaa lapselle mahdollisuuden kokea yhteistoimintaa ja opetella ottamaan muut huomioon. Leikissä lasten on opeteltava sopimaan yhteiset säännöt, jakamaan roolit ja sopimaan leikin eteneminen ja rekvisiitan merkitys. Leikin avulla lapset harjoittelevat ristiriitojen ratkaisua. Leikeissä lapsen on helpompi muun muassa sopia konflikteja keskustelemalla ja nou-

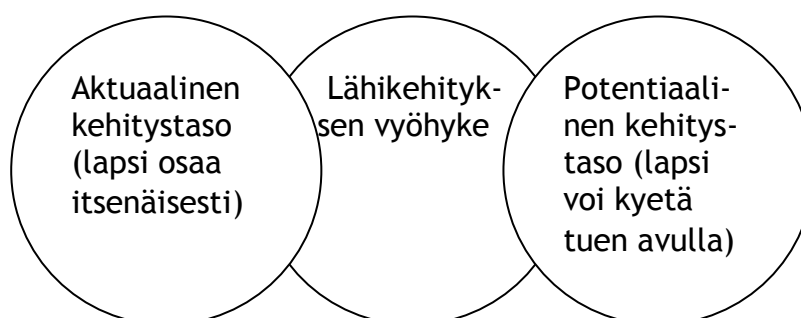
dattaa käyttäytymissääntöjä. Usein lapset käyttävät leikkiessään jopa kirjakieltä. Lasten on hyvä antaa itse selvittää ristiriitansa mahdollisimman pitkälle. Lasten leikkiminen tulisi olla mahdollisimman paljon heistä itsestään lähtöisin. (Aaltonen ym. 2004: 215-216.)

Vapaalle leikille tulisi antaa tarpeeksi tilaa. Elämme tällä hetkellä hyvin ylivirittyneessä ja yhä ohjelmoitummassa maailmassa, joten tämä asettaa haastetta pyrkimyksellemme tehdä tilaa vapaalle, suunnittelemattomalle leikille. Vapaa leikki tarjoaa aikuiselle ainutlaatuisen näköalan lapsen ihmeelliseen ja mielenkiintoiseen kehitykseen. Vapaa leikki on yksi lapsen tavoista toimia ja ilmaista itseään. Leikki on kuulunut aina lasten elämään ja tulee aina kuulumaan. On tärkeää ymmärtää leikin merkitys, ja se kuinka tärkeää vapaa leikki on lapselle. (Myrphy 2010: 7 & Vakkuri 1999: 6.)

2.3 Lähikehityksen vyöhyke

Lev Vygotskyn (1896-1934) kehittämän sosiaalikuulttuurisen teorian mukaan yksilön kehitys on yhteydessä muun muassa sosiaaliseen ympäristöön ja yhteisön jäsenten väliseen vuorovaikutukseen. Vygotsky ylistää leikkiä ja pitää sitä tärkeänä, sillä se vie kehitystä luonnollisella tavalla eteenpäin. Leikkiessään lapsi kykenee olemaan keskimääräisen ikänsä yläpuolella ja on näin ikään kuin itseään päätä pidempi. (Kupila 2004: 33 & Kalliala 2008: 45 & Silvonen 2003: 296.)

Vygotsky on tehnyt tunnetuksi käsitteen ”lähikehityksen vyöhyke”. Se läpäisee Vygotskyn kehitysteorian pohdittaessa kasvatuksen ja opetuksen yleistä problematiikkaa. Lähikehityksen vyöhyke on alue, joka jää aktuaalisen kehitystason ja potentiaalisen kehitystason väliin. Aktuaalinen kehitystaso kuvaa niitä taitoja, jotka lapsi hallitsee jo hyvin itsenäisesti. Potentiaalinen kehitystaso taas kuvaa sitä tasoa, jonka lapsi voi saavuttaa aikuisen ohjauksessa tai toimiessaan yhteistyössä edistyneemmän kaverin kanssa. (Kalliala 2008: 44 & Kupila 2004: 34 & Helenius ym. 2008: 45.)

Kuva 2: Lähikehityksen vyöhyke

Lapsi ajattelee ja toimii aluksi toisten ihmisten tukemana. Hän tarvitsee tällaista vuorovaikutusta, jotta kykenisi kehittymään pikkuhiljaa itsenäiseksi, ajattelevaksi ja toimintojaan säätäväksi yksilöksi. Kun lapsi oppii toimimaan ilman aikuisen tukea, tarvitsee hän silti edelleen vertaistukea ja aikuisia ympärilleen. On tärkeää, että aikuinen tuntee lapsen tilanteen ja kehityksen, sillä silloin hän voi ohjata lasta toimimaan lähikehityksen vyöhykkeellä. Silloin lähtökohtana on aktuaalitaso eli jo hallitut toiminnat, mutta pyritään seuraavien oppimisprosessien avulla potentiaalitasolle. Kun lapsi edistyy potentiaalisella tasolla, se muuttuu vähitellen uudeksi aktuaalitasoksi. (Kupila 2004: 33, 34.)

2.4 Varhainen puuttuminen

Varhaisella puuttumisella tarkoitetaan ennaltaehkäisevää ja korjaavaa toimintaa. Se käsitellään toimimiseksi mahdollisimman aikaisin ja avoimesti, kun mahdollisuuksia on runsaasti sekä hyvässä yhteistyössä ongelmatilanteiden ehkäisemiseksi. Varhaisella puuttumisella pyritään ehkäisemään yksilön ja yhteisön elämänlaatua uhkaavia tekijöitä ja lisäämään toimintakykyä. Varhaisesta puuttumisesta saadaan tehokasta silloin, kun pystytään ehkäisemään tai hidastamaan ongelmia mahdollisimman varhain lapsen elämässä. Varhainen puuttuminen lapsen ongelmiin on usein tehokkaampaa ja viisaampaa kuin jäädä odottamaan, että asia korjaantuu itsestään. (Heinämäki 2005: 3 & Huhtanen 2004: 43, 45 & Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen internetsivut).

Varhainen puuttuminen voi olla sitä, että pyritään ennaltaehkäisemään ongelmien syntyä. Se voi olla myös korjaavaa toimintaa. Päivähoidon tehtävänä on toteuttaa kumpaakin näistä. Aina tulisi pyrkiä ennaltaehkäisevään työhön, jolloin ongelmat ei pääsisi kasautumaan eikä tarvitsisi turvautua kalliiseen korjaavaan työhön joka saattaa aiheutua varhaisten mahdollisuuksien laiminlyömisestä. Lapsen tukeminen ja varhainen puuttuminen varhaiskasvatuksessa edellyttää koko työyhteisön työntekijöiden yhteistyötä. Työntekijöiden perusosaamisen on oltava riittävä ja kaikkien työntekijöiden on otettava vastuu lasten tukemisesta. (Heinämäki 2005: 8 & Huhtanen 2004: 45 & Varpu - tukea ajoissa -internetsivut.)

Vuonna 2001 käynnistyi Varhaisen puuttumisen valtakunnallinen hanke ”VARPU”, jota koordinoi Sosiaali- ja terveysministeriö. Siihen osallistuivat keskeiset hallinnonalat ja lastensuojelun sekä päihde- ja mielenterveysalan järjestöt. Hanke sai alkunsa kysymyksestä: ”Miksi aina, kun lapsen tai nuoren elämässä tapahtuu jotain kamalaa, joku taho kertoo, että olivathan ongelmat jo vuosia sitten nähtävissä? Jos ne kerran nähdään ja tiedetään, miksi ei puututa ajoissa?” Heinämäki (2005) toteaa, että kun lapsella nähdään kouluikässä vaikeuksia, tulee usein ilmi, että niistä on ollut merkkejä jo päivähoitossa. Varpu-hanke päättyi vuonna 2004, mistä lähtien Varpu-verkosto on tukenut varhaisen puuttumisen ajattelun ja käytäntöjen le-

vittämistä, jotka edistävät asiakkaiden kunnioittavaa kohtaamista ja osallisuutta omien asioidensa hoidossa. (Heinämäki 2005: 3 & Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen internetsivut.)

Varpu-verkosto edistää varhaista puuttumista, jossa puututaan ennen kaikkea omaan huoleen eikä huolten anneta kasvaa. Ne otetaan esiin kunnioittavasti ja ryhdytään yhteistyöhön niiden kanssa, joita asia koskee. Varhaisessa puuttumisessa on tärkeää varhainen vastuunottaminen omasta toiminnasta toisten tukemiseksi. (Varpu - tukea ajoissa- internetsivut.)

Päivähoidossa tulisi toteuttaa lapsen havainnointia ja kehityksen etenemisen seuraamista päivittäin. Havainnoinnin avulla pystytään varhain puuttumaan lapsen kehitystä uhkaaviin tekijöihin. Varhaisen tukemisen kannalta on tärkeää, että päivähoiton henkilökunta tunnistaa ja näkee lapsen tuen tarpeen arjen tilanteissa. Havainnoimalla lapsia voi saada kuvan siitä, millaista tukea lapsi tarvitsee. (Heinämäki 2005: 11.)

Päivähoidossa lapsesta herännyt huoli näkyy usein lapsen kehityksen, käyttäytymisen ja olemuksen kautta, joita seuraamalla pystyy puuttumaan varhain lapsen haasteisiin. Yhtenä esimerkkinä voidaan pitää sitä, että kaikki lapset eivät osaa leikkiä. Kun lapsen sosiaaliset vuorovaikutustaidot ovat heikot, syntyy helposti riitoja lasten välille. Usein leikki sujuu jos aikuinen on mukana leikitilanteessa, mutta aikuisen poistuessa lapsi saattaa vetäytyä ryhmätilanteesta tai hän ryhtyy tekemään muuta. Se voi johtaa siihen, että lapsi menettää malttinsa tai häiritsee muiden leikkiä. (Huhtanen 2004: 46, 55.)

2.5 Havainnointi

Lasten sosiaalista käyttäytymistä voi usein havainnoida leikin kautta. Leikistä voi arvioida lapsen yhteistyötaitoja, empatiakykyä, suhtautumista lapsiin ja aikuisiin, tunteiden ilmaisua ja tunnistamista, pettymystensieto- ja käsittelykykyä, käyttäytymistä ristiriitatilanteissa sekä käsitystä omasta itsestään. Leikistä voi nähdä myös lapsen mielikuvitusta, leikin monipuolisuutta, mielihyvän syntymistä ja ikätason mukaista osaamista. Leikistä voi havainnoida lapsen kykyä aloittaa ja lopettaa leikki. Leikin kesto kertoo myös lapsen leikkitaidoista paljon. (Vantaan kaupunki: Päivähoidon kuvaus lapsesta -lomake.)

Leikki on tärkeää lapsen kasvulle ja kehitykselle, mutta samalla se on merkityksellistä myös aikuisille. Aikuinen saa lasten leikkiä seuraamalla usein vihjeitä siitä, millainen on lasten kehityksen taso ja millaiset yhteistyötaidot lapsilla on, sekä miten he käyttäytyvät vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Vapaata leikkiä havainnoimalla saa arvokasta tietoa siitä, mihin lapsi kykenee. Aikuinen voi tarvittaessa ohjata ja monipuolistaa lasten leikkiä tukemalla ja ohjaamalla. Onkin tärkeää, että aikuinen seuraa leikin etenemistä, jotta voi tarvittaessa ohjata lasta hienovaraisesti. Lapset pystyvät ohjaamaan myös toisiaan leikissä, jos aikuinen ymmär-

tää ja malttaa antaa sille sijaa. Tutkimusten mukaan lasten keskinäisten leikkitilanteiden havainnointi on keskeinen menetelmä arvioinnissa. Leikistä voi nähdä asioita, jotka eivät välttämättä ole yhtä hyvin havaittavissa muodollisemmassa aikuisjohtoisessa opetuksessa. (Heikka ym. 2009: 25; Hintikka ym. 2004:36, 45.)

Havainnoinnin suurin etu on, että sen avulla saadaan välitöntä suoraa tietoa yksilöiden toiminnasta ja käyttäytymisestä. Havainnoinnin avulla päästään luonnollisiin ympäristöihin ja se on todellisen elämän ja maailman tutkimista, sen avulla voidaan välttää keinotekoisuus, joka on monien muiden menetelmien haasteena. Havainnointimenetelmiä on kritisoitu eniten siitä, että havainnoija saattaa häiritä tilannetta ja mahdollisesti myös muuttaa tilanteen kulkua. Pyrimme opinnäytetyötä tehdessä mahdollisimman vähän häiritsemään ryhmän perusarkea. Meille oli tärkeää saada lapset ymmärtämään, mitä olemme tekemässä, jotta heidän vapaa leikki ei häiriintyisi meidän läsnäolostamme. (Hirsjärvi ym. 2005: 202.)

Usein havainnointi jää vähälle ajanpuutteen tai resurssien takia. Vaikka havainnointia tehtäisiinkin, on se usein yksipuolista eikä niin tarkkaa, ja havainnot jäävät usein kirjaamatta tai hyödyntämättä. Heikan tutkimuksen mukaan lastentarhanopettajat ovat tehneet arviointia, mutta havainnot ei ole juurikaan kirjattu. Havaintojen kirjaamatta jättäminen heikentää havainnoinnin merkityksen toteutumista pedagogiikassa. (Heikka ym. 2009: 76.)

3 Tutkimuskysymykset

Meillä on opinnäytetyössämme kolme tutkimuskysymystä. Tutkimme, mitä kuuluu 4-5-vuotiaiden lasten sosiaaliseen kehitykseen ja minkälaisia asioita on oleellista havainnoida. Halusimme tietää, millaista on 4-5-vuotiaan lapsen sosiaalinen käyttäytyminen ja miten se näyttää. Asiaan perehtyminen oli tärkeää, jotta saimme luotettavan ja hyödyllisen havainnointilomakkeen tehtyä. Opinnäytetyötä tehdessämme huomasimme, että teorialiedossa ja havainnoidussa leikissä näyttää monia yhtenäisiä sosiaalisia taitoja. Taidot liittyvät leikin sujuvuuteen, tarkkaavaisuuteen ja keskittymiseen, tunteisiin, yhteistyötaitoihin sekä leikkimiseen.

Aineiston pohjalta saimme vastauksen siihen, mitkä ovat 4-5-vuotiaalle lapselle tärkeitä sosiaalisia taitoja. Näitä olivat mielikuvituksen käyttö, kyky ottaa muut huomioon, kyky viedä leikkiä eteenpäin, valmius ottaa vastaan muiden leikki-ideoita, sääntöjen noudattaminen, motivoituminen, keskittyminen, tunteiden hallinta, pettymyksien käsittely, tunteiden pukeminen sanoiksi, kyky ratkoa erimielisyyksiä, samaistuminen toisen tunteisiin, tilan antaminen muille, muiden kuunteleminen, kyky mennä oma-aloitteisesti vuorovaikutustilanteisiin, kyky jakaa, kyky luoda kaverisuhteita, neuvottelutaidot, vuoron odottaminen, muiden huomioon

ottaminen sekä kyky leikkiä yksin, rinnakkain ja yhdessä. Havaintoja tehdessä oli tärkeää muistaa, että lapset ovat yksilöitä ja joskus koko todellisuus ei näy vain yhtä tilannetta havainnoimalla.

Toisena tutkimuskysymyksenämme oli: Miten päiväkotiryhmän 4-5-vuotiaiden lasten vapaan leikin sosiaalisen kehityksen havainnoinnista saadaan systemaattista? Teimme opinnäytetyön alussa yksilöteemahaastattelut työntekijöille. Kysyimme, mitä he halusivat kehittää havainnoinnissa ja mikä siinä ei toiminut. He toivoivat yhtenäisen havainnointilomakkeen sosiaalisesta kehityksestä, sillä lomakkeita oli paljon käytössä ja niissä oli päällekkäisiä asioita. Lapsen sosiaalisen kehityksen kokonaisuus jäi eri lomakkeiden myötä sirpaleiseksi. Heille oli myös tärkeää, että havainnointi tulisi osaksi heidän arkeaan ja että se olisi kaikille lapsille tasapuolista.

Kehitimme päiväkotiryhmän työntekijöiden avuksi havainnointilomakkeen, jonka avulla on mahdollista toteuttaa mahdollisimman systemaattista havainnointia vapaan leikin näkökulmasta. Tavoitteenamme oli parantaa havainnointilomakkeen avulla lasten havainnointia päiväkotiryhmässä sekä saada lomakkeesta mahdollisimman toimiva päiväkodin arjessa. Havainnointilomakkeen käyttöönottoa helpottaaksemme teimme ohjeet työntekijöille ja omahoitajalle lapsia varten listan, josta voi helposti nähdä ketä lasta on jo havainnoitu ja keneltä havainnot vielä puuttuvat. Tämä tukee tasapuolista ja systemaattista havainnointia. Opinnäytetyössämme tarkoitamme systemaattisella havainnoinnilla havainnointia, jossa on ennalta määriteltä, mihin sosiaalisen kehityksen osa-alueisiin kiinnitetään havainnoinnissa huomiota. Havainnoitavat osa-alueet on hyvä olla tarkasti suunniteltu ja rajattu, jotta saadaan mahdollisimman systemaattista tietoa.

Halusimme myös selvittää, miksi systemaattinen vapaan leikin havainnointi on tärkeää päiväkodissa? Tämän kysymyksen myötä ymmärsimme sen, miksi on todella tärkeää havainnoida lapsia päiväkodissa. Jo työntekijöiden teemahaastatteluiden avulla huomasimme sen, että helposti tulee havainnoitua tiettyjä lapsia ja havainnot jäävät negatiivisiksi, vaikka näin ei pitäisi olla. Systemaattinen havainnointi on tärkeää, jotta lapsista tulee havainnoitua oleellisia asioita, eikä jotain tärkeää jää huomaamatta. Systemaattinen havainnointi tukee varhaista puuttumista, sillä sen avulla voi huomata jos lapsen kehitystä uhkaa jokin tekijä tai jos lapsi tarvitsee tukea jossakin sosiaalisen kehityksen osa-alueella.

Havainnoinnin avulla voidaan nähdä monenlaisia hienoja taitoja. Päiväkodissa herännyt huoli näkyy usein kehityksen, käyttäytymisen ja olemuksen kautta. Huomasimme lapsia havainnoimassa, että kaikki edellä mainitut kohdat tuli selkeästi esille. Vapaa leikki on tärkeää lapsen kasvuun ja kehitykselle, mutta samalla se on merkityksellistä myös aikuiselle. Opinnäytetyö avasi tämän näkökulman meille. Vapaa leikkiä havainnoimalla voi huomata, millainen on

lapsen kehityksen taso ja millaiset vuorovaikutustaidot lapsella on. Usein leikin havainnoinnin kautta voidaan nähdä, mihin lapsi kykenee. Vapaan leikin havainnoinnilla saadaan välitöntä tietoa lapsen toiminnasta ja kehityksestä. Vapaan leikin havainnoinnista päiväkodissa voidaan siis huomata monenlaisia asioita, joten sitä on tärkeä toteuttaa.

4 Prosessin kuvaus

Opinnäytetyöprosessimme sai alkunsa syksyllä 2009, jolloin kävimme katsomassa hankemessuilla valmiita opinnäytetyön aiheita. Vaikka emme löytäneet sieltä mielekästä aihetta, tiesimme, että haluaisimme tehdä opinnäytetyön erääseen vantaalaiseen päiväkotiin, joka oli meille tuttu. Pidimme paikasta ja oli helpompi mennä sellaiseen paikkaan työstämään opinnäytetyötä, jossa tiesi yhteistyön onnistuvan. Otimme yhteyttä päiväkotiin ja he kiinnostuivat yhteistyöstä opinnäytetyön tiimoilta ja ehdottivat, että aihe liittyisi leikkiin. Olimme itsekin pyöritelleet ajatusta leikki-aiheesta, sillä leikki tulisi olemaan työssämme lastentarhanopettajina läsnä päivittäin ja sen merkitys olisi tärkeää tiedostaa tulevana ammattilaisena.

Kävimme tapaamassa päiväkotiryhmän työntekijöitä marraskuussa 2009. Olimme ennen tapaamista pohtineet mitä leikki aiheena voisi pitää sisällään, mutta tapaamisessa tuli ilmi, että työntekijät olivatkin miettineet aihetta tarkemmin kuin tiesimmekään eikä heidän toimomansa aihe kohdannut omien ajatustemme kanssa. Itse olimme ajatelleet, että olisi mielenkiintoista tutkia kasvattajan roolia leikin tukijana ja tehdä aiheesta jonkinlainen opas työntekijöille. Päiväkotiryhmän työntekijät taas toivoivat erilaisten olemassa olevien havainnointikaavakkeiden yhdistämistä ja yksinkertaistamista, jotta kaavaketta olisi helppo käyttää arjessa. Päiväkotiryhmänä opinnäytetyössä olisi 21 lapsen 4-6-vuotiaiden ryhmä, jossa on neljä työntekijää.

Palaverin jälkeen jäimme miettimään, oliko heidän esittämänsä aihe sellainen, mistä haluaisimme tehdä opinnäytetyön. Miettiessämme asiaa halusimme saada molempia osapuolia tyydyttävän ja hyödyttävän aiheen. Keskustelimme opinnäytetyön ohjaavan opettajan kanssa työelämän ehdottamasta aiheesta ja päädyimme siihen, että ottaisimme työelämän ehdotuksen havainnointilomakkeen kehittämisestä vastaan, mutta pitäisimme edelleen leikin näkökulman aihetta tutkiessa. Päätimme rajata aiheen 4-5-vuotiaisiin, sillä 6-vuotiaita ei ole ryhmässä montaa ja halusimme pitää ikähaarukan pienenä.

Palautimme varsinaisen opinnäytetyön suunnitelman ohjaavalle opettajalle tammikuussa. Heti kun olimme saaneet opettajalta hyväksytyyn arvioinnin suunnitelmasta, haimme tutkimuslupaa Vantaan kaupungin Sivistystoimelta sekä pyysimme päiväkotiryhmän lasten huoltajilta luvat tutkimukseen osallistumiseen ja dokumentointiin (Liite 1).

Lähdimme työstämään tiimin käyttöön vapaan leikin havainnointilomaketta, jonka avulla voi systemaattisesti seurata 4-5-vuotiaan lapsen sosiaalista kehitystä. Rajasimme aiheen vapaaseen leikkiin sisätiloissa. Halusimme rajata aiheen yhteen lapsen kasvun ja kehityksen osa-alueeseen, jotta työstä ei tulisi liian laaja ja voisimme keskittyä syvemmin aiheeseen. Keskitimme opinnäytetyössä sosiaalisen kehityksen havainnointiin.

Ryhmän työntekijät kertoivat jo ensimmäisessä tapaamisessa, että heidän kehittämistavoitteenaan oli saada havainnointi konkreettisesti osaksi arkea. Työntekijät olivat kokeneet haasteena havaintojen dokumentoinnin, eikä havainnointi ollut tasapuolista. Työntekijät kertoivat, että usein tulee havainnoitua vain tiettyjä lapsia ja heistäkin tulee tehtyä vain negatiivisia havaintoja.

Helmikuussa 2010 kartoitimme teemahaastatteluiden avulla ryhmän lähtötilannetta havainnoinnin suhteen. Haastattelimme ryhmän kolmea työntekijää, jokaista erikseen ja äänitimme keskustelut ja litteroimme ne. Lähtötilanteen kartoittamisen jälkeen lähdimme miettimään, mitä asioita tulisi 4-5-vuotiaan lapsen sosiaalisesta kehityksestä havainnoida. Saimme ideoita työntekijöiden teemahaastatteluista, tutkimistamme teorialähteistä, meidän omista kokemuksistamme sekä lasten leikkitalanteista, joita kävimme havainnoimassa ja dokumentoimassa. Lasten leikkitalanteita kävimme havainnoimassa helmi- ja maaliskuussa 2010. Kävimme kuvaamassa lasten leikkitalanteita kolmena eri kertana, joista saimme kuusi eri leikkitalannetta. Kuvasimme kaikki havainnoimamme tilanteet videokameralla.

Teimme havainnointilomakkeen testiversion (Liite 7) toukokuussa 2010, ja veimme sen testattavaksi työntekijöille ja testasimme sitä samalla myös itse lapsiin ja aiemmin videoituihin leikkitalanteisiin. Kesäkuun 2010 alussa pidimme työntekijöiden kanssa palaverin, jossa käsitelimme lomakkeen testiversion toimivuutta ja saimme siitä palautetta. Muutimme havainnointilomaketta saamamme palautteen perusteella ja saimme lopullisen version (Liite 8) valmiiksi syyskuussa 2010. Tällöin aloitimme myös opinnäytetyön kirjoittamisen. Syys- lokakuun vaihteessa 2010 teimme palautekyselyn (Liite 4) työntekijöiden kokemuksista havainnointilomakkeeseen liittyen.

5 Lähtötilanteen ja tarpeiden kartoitus teemahaastatteluiden avulla

Ensimmäisessä tapaamisessa työntekijöiden kanssa marraskuussa 2009 työntekijät toivat esille selkeitä tavoitteita ja toiveita opinnäytetyön suhteen. Päiväkotiryhmän tavoitteena opinnäytetyössämme oli saada konkreettista apua havainnoinnin toteuttamiseen. Työntekijät kokivat nykyiset käytössä olevat lomakkeet hankaliksi, sillä useissa lomakkeissa arvioidaan samoja

taitoja ja eri kehityksen osa-alueita arvioidaan pintapuolisesti. Työntekijät toivoivat myös keinoja, joilla he saisivat havainnoitua kaikkia lapsia tasapuolisesti. Työntekijät toivoivat, että mieltisimme ratkaisua siihen, milloin havainnointilomaketta olisi hyvä täyttää, jotta se saataisiin arkeen toimivaksi menetelmäksi. Työntekijöiden mielestä lasten havainnointia on tärkeää toteuttaa leikin kautta.

Kartoitimme lähtötilannetta ja tavoitteita syvemmin teemahaastattelussa (Liite 2). Pidimme tärkeänä, että työntekijät kertovat, miten havainnointia tällä hetkellä toteutetaan ryhmässä. Halusimme tietää, millaista havainnointi ryhmässä oli, jotta voimme viedä havainnointia eteenpäin. Vastauksista tuli ilmi, että havainnointia toteutetaan, mutta se ei ole kovin järjestelmällistä ja haasteena on havaintojen dokumentointi. Satunnainen kirjaaminen tehtiin lähinnä irtolapuille. Kartoitimme asiaa kysymällä: ”Toteutetaanko teidän ryhmässä havainnointia tällä hetkellä?”

Työntekijä 1: *”Toteutetaan, mutta sen kirjaaminen on sitten toinen juttu. Toiset kirjaa saman tien, mutta toiset meinaa kirjata myöhemmin ja siitä tulee ongelma ja kirjaaminen tahtoo jäädä. Periaatteessa havainnoinnit laitetaan kansioon jokaisen lapsen kohdalle ja jokaisella kasvattajalla on mahdollisuus lukea niitä. Niitä käydään läpi myös tiimipalaverissa jos niissä on jotain semmoista mihin tarvitsee puuttua. Tyhjältä pohjalta havainnoidaan milloin mihinkin paperin reunaan ja jokainen tekee sitä omalla tyylillään.”*

Työntekijä 2: *”Kyllä sitä toteutetaan, mutta se ei ole järjestelmällistä. Havainnot kirjoitetaan irtolapuille ja yritetään muistaa laittaa kansioon sitä varten jos tarvitsee kirjoittaa kuvauksia tms.”*

Työntekijä 3: *”Toteutetaan, mutta todella huonosti. Jokaisella on omat havainnointilapset joista täytyy tehdä havainnot. Myös muista kuitenkin kirjataan havainnot tai ainakin kerrotaan niistä. Tuntuu, että ei ole aikaa kirjaamiselle. Jokainen havainnoi omissa tuokioissaan lapsia, mutta jumpparyhmässä on välillä yksi ylimääräinen aikuinen havainnoimassa. Havainnot tehdään koko ajan, mutta kirjaaminen jää. Havainnoinnin kirjaamista ei ole aikataulutettu, vaan kirjataan milloin keritään. Minun on pakko laittaa heti ylös, en muista myöhemmin. Jokaisella lapsella oma muovitasku kansiossa, jossa laput ovat sikin sokin. Kirjaaminen on satunnaista, saattaa mennä puolikin vuotta ettei ole tehnyt mitään, mutta sitten joskus tekee koosteen kaikista lapuista.”*

Kysyimme myös kuka havainnointia tekee, ja kaikki työntekijät vastasivat, että kaikki tekevät havainnot. Työntekijät voivat tehdä havainnot kaikissa arjen tilanteissa, esimerkiksi ohjauksessa toiminnassa, siirtymätilanteissa ja vapaassa leikissä. Teemahaastattelussa tuli ilmi, että työntekijöillä on hyvin samanlaiset kokemukset siitä, miten he dokumentoivat havainnot.

Työntekijöiden käytössä on kansio, jossa on jaettu välilehdillä jokaiselle lapselle oma osio. He ovat laittaneet sinne lapsista tekemiään havaintoja, jotka ovat irtolapuille kirjattuja huomioita. Irtolaput eivät olleet missään järjestyksessä, vaan niitä oli sikin sokin muovitaskuissa. Näin ollen heidän havainnointinsa ei ole ollut kovin systemaattista. Lisäksi he kokivat haasteeksi havaintojen kirjaamisen, vaikka he olivat sitä mieltä, että se olisi hyvin tärkeää.

Työntekijät eivät olleet vielä kovin tyytyväisiä havainnoinnin toimivuuteen. Yksi työntekijä sanoi, että ainut asia, mikä havainnoinnissa toimi jo, oli tieto siitä, että sitä pitäisi tehdä. Toisen työntekijän mielestä mikään havainnoinnissa ei toiminut. Kolmas työntekijä oli sitä mieltä, että on hyvä, että lapset ja vastuualueet on jaettu. Hän pohti, että kun vetää joka kerta esimerkiksi kädentaitoja, huomaa lapsen kehityksen helpommin ja sitä on helpompi seurata.

Halusimme tietää teemahaastattelun avulla tarkemmin, mitkä asiat työntekijät kokivat haasteeksi ja mihin he toivoivat muutosta havainnoinnissa. Haastattelun myötä tuli ilmi, että havainnointi ei ollut vielä yhtenäinen työmenetelmä ryhmässä, vaikka kaikki kasvattajat pitivät sitä tärkeänä. Työntekijät toivoivat, että kaikkia lapsia havainnoitaisiin tasapuolisesti ja että havainnoinnista tulisi osa arkea. He kaipasivat myös tukea siihen, miten havainnointia voisi jakaa erilaisiin sosiaalisten taitojen osa-alueisiin. Tämän avuksi he toivoivat jonkinlaista valmista havainnointilomaketta, joka auttaisi tässä kaikessa. Näin työntekijät sanoivat teemahaastattelussa:

Työntekijä 1: ”Tiimissä pitäisi enemmän perehtyä asiaan mikä aukaisisi sitä meille lisää. Tarvittaisiin myös jonkinlainen valmis pohja, johon olisi helppo täyttää havaintoja. Ne lapset tahtovat jäädä pois havainnoinnista kenellä ei ole ongelmia.”

Työntekijä 2: ”Havainnoinnista pitäisi saada luonteva osa arkea, että ei jäisi pitkiä aikoja, jolloin ei ole tehnyt mitään. Havainnointiin liittyvät välineet tulisi olla helposti saatavilla. Havainnoinnin pitäisi olla tasapuolisempaa kaikista lapsista.”

Työntekijä 3: ”On haasteellista tehdä kaikista omista lapsista havaintoja. Havainnoinnista pitäisi tulla rutiininomaista. Ja selkeys puuttuu.”

Työntekijät kertoivat, että havaintoja hyödynnetään monin eri tavoin. He toivat esille, että havaintoja hyödynnetään esimerkiksi keskusteluissa erityislastentarhanopettajan kanssa, tiimipalaverissa, tiedonsiirrosta neuvolaan, toimintaterapiassa, puheterapiassa, erityispäivähoidossa ja kasvatustalkoissa. Yksi työntekijöistä sanoi, että havainnot ovat tärkeitä, sillä täytyy olla perusteluita, jos tuodaan lapsesta jokin huoli vanhemmille esiin.

6 Lomakkeen synty ja kehitys

Opinnäytetyön tarkoituksena oli luoda toimiva sosiaalisen kehityksen havainnointilomake, jonka avulla voi toteuttaa 4-5-vuotiaan lapsen vapaan leikin systemaattista havainnointia. Opinnäytetyömme aineistonkeruumenetelminä käytimme teemahaastattelua ja havainnointia. Dokumentointitapoina olivat teemahaastatteluissa nauhuri ja havainnoinnissa videointi. Koskimme lomakkeen kohdat tuloksista, jotka saimme työntekijöitä haastatteleamalla, lapsia havainnoimalla, teoreettisia lähteitä ja Vantaan kaupungin lomakkeita tutkimalla ja omista työkokemuksista lasten parissa.

Teemahaastatteluiden tarkoituksena oli saada kuva siitä, miten työntekijät kokivat tämänhetkisen havainnoinnin toteutuvan ja mitä tavoitteita heillä oli sen kehittämiseen. Halusimme aluksi yksilöteemahaastatteluiden avulla perehtyä siihen mitä haasteita päiväkotiryhmän aikuiset kokivat havainnoinnissa, jotta pystyimme ymmärtämään, missä he kokivat tarvitsevansa tukea. Päädyimme yksilöteemahaastatteluun, koska halusimme kaikkien työntekijöiden näkemykset tasapuolisesti esille. Kävimme haastattelemassa työntekijöitä kahtena eri kerrana. Ensimmäisellä kerralla haastattelimme yhtä työntekijää ja toisella kerralla kahta, jokaista kuitenkin erikseen. Dokumentoimme teemahaastattelut nauhurilla ja litteroimme ne haastatteluiden jälkeen. Litterointeja tuli yhteensä 15 sivua.

Kysyimme työntekijöiltä teemahaastattelussa (Liite 2) muun muassa: Mitä olisi tärkeää havainnoida 4-5-vuotiaan lapsen sosiaalisesta kehityksestä? Tämän avulla saimme työntekijöiden näkökulmaa havainnointilomakkeen suunnitteluun. Teemahaastatteluissa useampi kuin yksi työntekijä toi esille seuraavia asioita, joita tulisi havainnoida: Johtaako lapsi leikkiä, osaako ottaa erilaisia rooleja, osaako luoda kaverisuhteita ja ylläpitää niitä, osaako neuvotella, käyttääkö mielikuvitusta, ottaako muut huomioon, luoko ja noudattaako sääntöjä ja osaako ratkoa erimielisyyksiä. Seuraavat asiat tulivat esille yksittäisiltä työntekijöiltä: miten lapsi vie leikkiä eteenpäin (aloitus ja lopetus), keskittyykö leikkiin, osaako ottaa vastaan toisten leikkiideoita, mitkä aiheet leikissä esiintyvät, osaako antaa muille tilaa leikissä ja leikkiikö rinnakkain vai yksin.

Videomateriaalia vapaan leikin tilanteista saimme yhteensä noin kolme tuntia ja ne sisälsivät kuusi eri leikkitilannetta. Kaikissa leikkitilanteissa oli eri lapset. Leikkitilanteita havainnoimalla ja niistä saatua videomateriaalia tarkastellessa huomasimme, että lapsen vapaassa leikissä näyttäytyi useasti seuraavia sosiaalisen kehityksen kannalta tärkeitä asioita: pystyykö keskittymään, käyttääkö mielikuvitusta, osallistuuko leikkiin, leikkiikö yksin, yhdessä vai rinnakkain, omaksuuko rooleja, osaako neuvotella, osaako ottaa muut huomioon, onko dominoiva, mukautuva vai joustava, antaako muille tilaa, osaako olla empaattinen, osaako jakaa, osaako ratkaista konflikteja, osaako ehdottaa leikin aiheita, ottaako kontaktia muihin ja

osaako tukea toista leikissä. Hyödynsimme videoituja leikki-tilanteita havainnointilomakkeiden testauksissa. Kokeilimme videoituun materiaaliin, kuinka hyvin havainnointilomaketta pystyi täyttämään ja löytyikö jotakin kehitettävää.

Tässä esimerkki videoidusta lasten leikki-tilanteesta, jota havainnoimalla huomasimme, että on oleellista osata antaa tilaa muille ja ottaa toiset huomioon. Tästä leikki-tilanteesta saimme idean laittaa havainnointilomakkeeseen kohdan ”osaa ottaa muut huomioon”:

Huoneessa leikkii yhteensä neljä lasta, mutta näistä kaksi tyttöä leikkii kissoja. He ottavat leikkiin ruokia mukaan käsissä ja korissa ja suuntaavat kerrossängyn alapetiin leikkien, että se on heidän kotinsa. Hetken päästä tyttö A tuo tyttö B:lle isomman korin, johon hän voi laittaa ruokia. Tyttö A, jolla on isompi kori, kerää siihen itselleen tavaroita; ruokaa ja korkokengät. Hän ei halua antaa niitä tyttö B:lle. Tyttö B:n yrittäessä ottaa korista ruokaa, tyttö A vie korin kauemmas tyttö B:stä. Tyttö B tuo tyttö A:lle lisäksi leikkikissat. Sitten tyttö A sanoo: ”Nyt mennään elokuviin.” Tyttö B sanoo: ”Ei mennä.” Tyttö A kuitenkin lähtee elokuviin. Tytöt laittavat kissoja vaunuihin. Tyttö B sanoo: ”Minä voin järjestellä ne ja vielä yksi pentu. Se on maassa, tässä. Mennään ajelulle.” Tyttö A sanoo: ”Kiitos.” Tyttö B sanoo: ”Mene sinä kotiin, minä voin työntää. Sinun kaverisi on tulossa.” Tyttö A sanoo: ”Ei, mene sinä kotiin, me menemme kävelylle.” Tyttö A lähti työntämään kärryjä. Tyttö B huutelee hetken päästä: ”Sinun kaverisi tuli!” Tyttö A työntelee edelleen kärryjä.

Havaintoja tehdessämme huomasimme monessa eri tilanteessa, että mielikuvituksen käyttö nousi esille jatkuvasti. Tästä tilanteesta muodostimme kohdan: ”Osaa käyttää mielikuvitusta”:

Huoneessa leikkii kaksi tyttöä nukkevauvalla ja lääkärin tarvikkeilla. He hoitavat vauvaa. Tyttö A sanoo: ”Minusta tulee laulava lääkäri.” Tyttö A kehittää leikkiä eteenpäin, hän pakkaa lääkärisalkkuunsa erilaisia hoitotarvikkeita ja vie ne tyttö B:n luokse. Tyttö B tutkii lääkepakkauksia. Tyttö A tutkii vauvan kurkkua ja kuuntelee sen sydämen ääniä stetoskoopilla. Tyttö A sanoo: ”Nyt vauvanne on kunnossa.” Hän antaa vauvalle jäätelöä. Tyttö A lähtee hakemaan vauvalle muutakin syötävää, mutta tuokin vauvalle vaatetta päälle. Tyttö B seuraa tarkasti tyttö A:n toimintaa ja osallistuu leikkiin, jos tyttö A kehottaa toimimaan jollakin tapaa tai vie hänelle lelun. Tyttö A vaihtelee vauvalle erilaisia vaatteita. Tyttö B auttaa, sillä tyttö A ei saa puseroa takaa kiinni. He alkavat syöttää vauvalle lisää jäätelöä. Tyttö A antaa lääkettä vauvalle suuhun. Kohta tyttö A antaa rokotuksen tyttö B:n jalkaan. Tyttö B tutkii rokotusneulaa ja tämän jälkeen alkaa pukea vauvaa. Tyttö A luettelee, mitä vaatteita vauvalle tulisi laittaa. Tyttö A hakee itselleen toisen vauvan ja näyttää, millaisesta leikistä vauva tykkää (lyö jalkoja yhteen.) Tyttö A hakee vaunut ja laittaa vauvan nukkumaan.

Seuraavanlaisesta vapaan leikin tilanteesta esille nousi kohta: ”Pystyy keskittymään”, sillä huomasimme, että leikkivät tytöt eivät malttaneet keskittyä yhteen leikkiin, vaan he vaihtivat leikin aihetta nopeasti eivätkä keskittyneet kunnolla mihinkään leikeistä:

Kaksi tyttöä leikkii huoneessa kissoja. Tyttö A sanoo: ”Lähdetään lenkille”. Tyttö B sanoo: ”Miau, miau.” Tyttöjä alkaa naurattaa paljon. Kumpikin toistaa: ”Miau, miau, miau.” Nauraminen jatkuu. Tytöt vaihtavat leikin muumilaivaan. He alkavat koota laivaa yhdessä keskustellen. Tyttö A sanoo: ”Tuulitalo tiilitalo.” Tyttö B sanoo: ” Riittääkö, riittääkö”. Samalla he rakentavat muumilaivaa. A tyttö vastaa: ”Ei riitä”. Kohta tyttö B laulaa: ”Ootkos nähnyt tän hevoseni..” ja kysyy: ”Oletkos sä seonnut? Tyttö A kysyy: ”Miten niin?” Tyttö B vastaa: ”No ei mitenkään, ettet vaan ois. Aaaötsvee, tiedäks mitä toi tarkotti?” Tyttö A sanoo: ”No?” Tyttö B vastaa: ”Ei mitään.” Kohta tytöt alkavat kiertää huoneessa olevaa pöytää ympäri, muumilaivaleikki unohtuu.

Teoriatiedosta ja omista kokemuksistamme nousseita havainnointilomakkeen mahdollisia kohtia olivat: osaa ottaa ja ylläpitää kontaktia, osaa odottaa vuoroa, auttaa muita, osaa lohduttaa, osaa kuunnella muita, osaa rakentaa yhteisiä leikki-ideoita, osaa jakaa, osaa neuvotella ja sovitella, osaa tehdä päätöksiä itsenäisesti, osaa samaistua toisen tunteisiin, osaa pukea tunteensa sanoiksi, menee omaehtoisesti vuorovaikutus tilanteisiin, osaa suhtautua häviämiseen, hallitsee tunteensa, osaa käsitellä ja sietää pettymyksiä ja selviytyy konfliktitilanteista.

Vantaan kaupungin päivähoitoon liittyvistä lomakkeista nousi myös mahdollisia havainnointikohtia. ”Tiedonsiirto päivähoitosta neuvolaan” - lomakkeessa oli mielestämme tärkeitä asioita, joita tulisi ottaa huomioon lapsen havainnoinnissa, esimerkiksi: ottaako kontaktia aikuisen, itsenäisyys, omatoimisuus, oma-aloitteellisuus, rohkeus, riippumattomuus, sääntöjen ja rajoitusten hyväksyminen, keskittyminen ja ohjeiden noudattaminen. Seuraavat asiat ”Päivähoidon kuvaus lapsesta” - lomakkeesta otimme myös tarkasteluun havainnointilomakkeen suunnittelussa: suhtautuminen lapsiin ja aikuisiin sekä motivoituminen.

Kerättyämme materiaalia aloimme pohtia, millainen olisi toimiva havainnointilomake. Halusimme, että lomakkeesta tulisi helppokäyttöinen, koko sosiaalisen kehityksen kattava ja että siitä tulisi osa päiväkotiryhmän arkea. Pidimme tärkeänä, että havainnointilomakkeen avulla pystyisi seuraamaan lapsen sosiaalista kehitystä koko lukuvuoden ajan samaa lomaketta käyttäen.

Kysyimme teemahaastatteluissa työntekijöiltä, minkälainen olisi toimiva havainnointilomake. Työntekijöiden vastauksista pystyimme päättämään, että he kaipaavat helppo- ja nopeakäyttöistä havainnointilomaketta. Täyttötavaksi he toivoivat rasti ruutuun -menetelmää, jonka lisäksi olisi avointa tilaa tarkennuksille.

Työntekijä 1: *”Osittain valmiiksi täytetty kaavakepohja. Siinä olisi hyvä olla vapaata tilaa kuvailla leikkiä enemmänkin. Voisi tulla näkyviin lapsen nimi ja päivämäärälle valmis paikka. Kun havainnointilomake täytetään useamman kerran vuodessa, lapsen kehityksen kaari tulee näkyväksi. Havainnointilomake tukisi kasvattajaa siinä, että tulisi huomioitua kaikki osa-alueet.”*

Työntekijä 2: *”Lyhyt ja ytimekäs ja helppokäyttöinen. Rasti ruutuun ja että olisi silti tilaa selventää ja laittaa jotain esimerkkejä ylös. Ei liikaa rasti ruutuun.”*

Työntekijä 3: *”Valmiiksi määritellyt kohdat. Rasti ruutuun on helppo ja nopea, mutta myös avaavia kohtia, osaako jonkun tietyn perusasian tai ei osaa. Esimerkiksi 3 kertaa vuodessa tehtäisi sama kaavake jokaiselle lapselle. Jokaisesta lapsesta voisi olla oma lappu tai pohja mihin tulee lapsen nimi ja konkreettiset kohdat mitkä ainakin pitäis löytää.”*

Teemahaastatteluiden jälkeen aloimme työstää havainnointilomakkeen raakaversiota (Liite 6). Sitä suunnitellessamme halusimme ottaa huomioon työntekijöiden ehdotukset sekä tuoda esiin omaa näkemystämme. Tutustuimme myös päiväkodeissa käytössä oleviin havainnointilomakkeisiin. Pidimme eräästä Espoon esiopetuksen havainnointilomakkeesta, jonka löysimme netistä. Siitä löytyi paljon niitä asioita joita halusimme itsekin havainnointilomakkeeseen. Tästä saimme idean siihen millaisen ulkoasun haluaisimme meidän kehittämällemme havainnointilomakkeelle. Tärkeää oli, että kaikki oleellinen tulisi selkeästi esille. Tämän innoittamana aloimme kehittää omaa havainnointilomaketta. (Espoon havainnointilomake ja suunnitelma.)

Hahmotellessamme havainnointilomakkeen raakaversiota (Liite 6) pidimme tärkeänä, että yhtä lasta voisi havainnoida samalla havainnointilomakkeella useamman kerran lukuvuoden aikana (syksy, talvi, kevät). Halusimme, että syksy, talvi ja kevät-sarakkeet ovat lomakkeessa rinnakkain, jotta lapsen kehitystä voisi tarkkailla samalta paperilta eikä tarvitsisi täytellä useampaa lomaketta. Jokaisen vuodenajan alapuolella on paikka päivämäärälle, jolloin havaintoja on tehty. Osaamisen tasoiksi suunnittelimme kohdat ”harjoittelee” ja ”osaa”, koska halusimme saada arvioinnista mahdollisimman yksinkertaista. Lomakkeessa on myös paikka lapsen nimelle.

Otimme työntekijöiden toiveista huomioon jo tässä vaiheessa sen, että lomaketta täytetään rasti ruutuun periaatteella. Tämän jälkeen tapasimme opinnäytetyön ohjaavan opettajamme. Tapaamisessa halusimme näyttää raakaversiomme opettajallemme, jotta saisimme tukea ja kehittävää palautetta. Keskustelun avulla huomasimme, että osaamisen tasoja kannattaisikin olla kolme, koska pelkistä ”harjoittelee” ja ”osaa”-kohdista ei välttämättä tule ilmi tarvit-

seeko lapsi tukea vai selviytykö lapsi itsenäisesti. Saimme myös idean käyttää lomakkeen suunnittelussa hyödyksi Vygotskyn teoriaa lähikehityksen vyöhykkeestä.

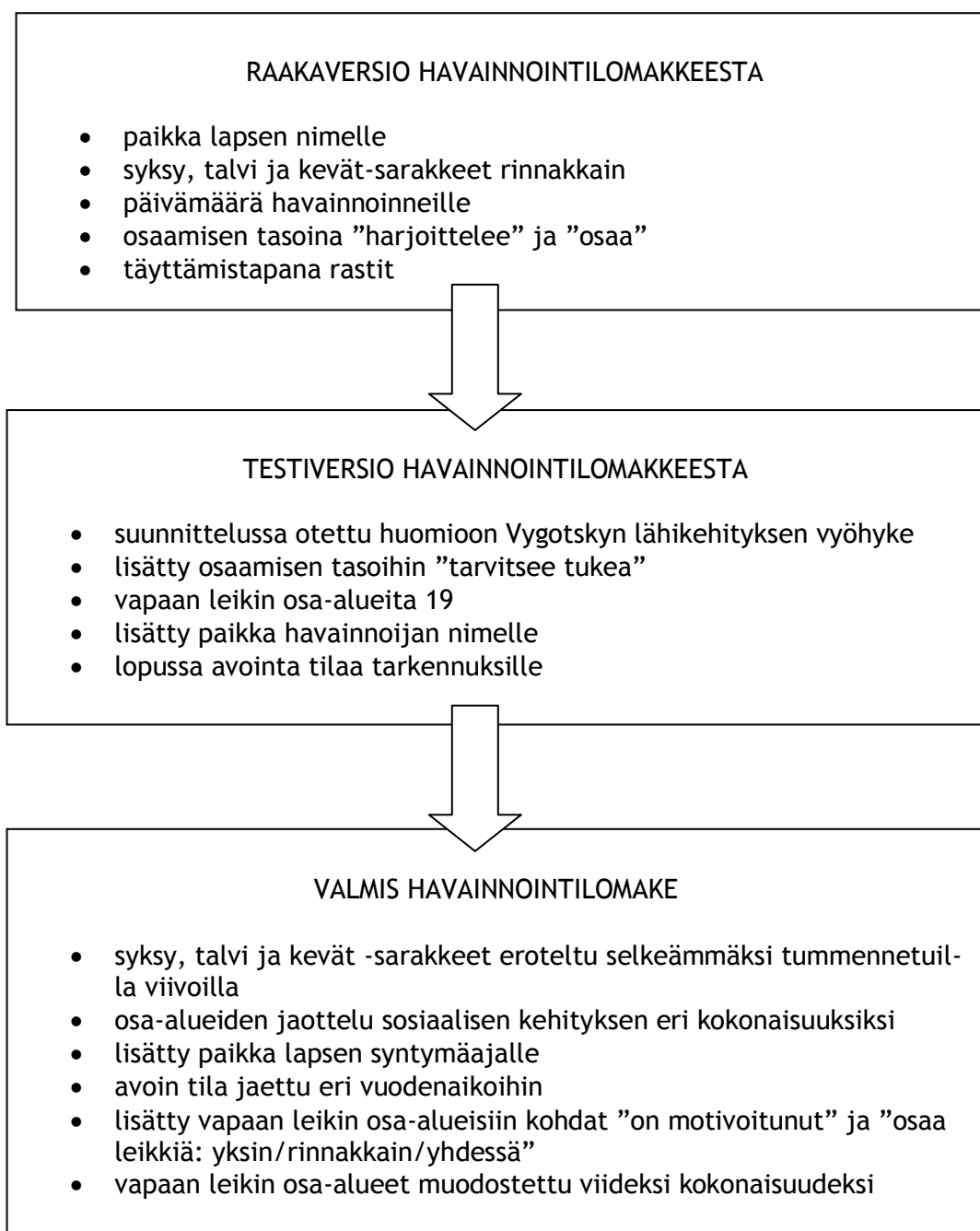
Seuraavaksi aloimme tehdä testiversiota (Liite 7) työntekijöiden ja meidän kokeiltavaksi. Testiversiota tehdessä otimme huomioon työntekijöiden toiveet tulevasta lomakkeesta. Tähän havainnointilomakkeen versioon laitoimme osaamisen tasoiksi: ”tarvitsee tukea”, ”harjoittelee” ja ”osaa”. Kokosimme vapaan leikin osa-alueita pohjautuen teoriaan sekä havainnointilomakkeisiin, teemahaastatteluihin, omiin kokemuksiimme ja tekemiimme havaintoihin. Valitsimme osa-alueet pääosin niin, että useammalta edellä mainituista tuli ilmi sama kohta. Halusimme, että osa-alueiden määrä olisi enintään 20, jotta lomake pysyisi helppokäyttöisenä. Kohtia testiversioon tuli 19. Varasimme lomakkeeseen kohdat lapsen nimelle ja havainnoijan nimelle sekä lisäsimme niihin viivat, joille nimet voi kirjoittaa. Jätimme lomakkeen loppuun tilaa tarkennuksille ja muille huomioille.

Testauksen jälkeen pidetyssä työntekijöiden ja meidän palaverissa kävimme läpi testiversion toimivuutta. Palaverissa saimme kehittämissuhteita ja kerroimme, mitä itse olimme huomanneet testatessamme lomaketta. Työntekijät toivoivat selkeää erottelua vuodenaikojen sarakkeiden väleille. Sekä työntekijät että me koimme, että lomake olisi selkeämpi, jos vapaan leikin osa-alueet olisi jaoteltu sosiaalisen kehityksen eri kokonaisuuksiksi.

Huomasimme, että lomakkeesta puuttui paikka lapsen syntymäajalle. Havaintoja tehdessä mietimme, olisiko kohdat ”tarvitsee tukea”, ”harjoittelee” ja ”osaa” hyvä laittaa lomakkeen toisen sivun yläreunaan tuomaan selkeyttä, mutta työntekijät olivat sitä mieltä että vuodenaikojen selkeä erottelu riittää. Kysyimme työntekijöiden mielipidettä myös ”tarkennuksia ja muita huomioita” kohdan jakamiseen eri vuodenaikoihin. Työntekijöiden mielestä idea oli hyvä, sillä näin näkisi helpommin, milloin tarkennus on tehty.

Työntekijät olivat kokeneet jo aiemmin, että on tärkeää havainnoida sitä, onko lapsi motivoitunut ja leikkiikö hän yksin, rinnakkain vai yhdessä. Näitä emme olleet laittaneet lomakkeeseen, ja halusimme kysyä vielä työntekijöiltä halusivatko he nämä kohdat lomakkeeseen. Emme olleet itse kokeneet näitä välttämättömiksi, mutta keskusteltuamme ymmärsimme, että nämä ovat oleellisia asioita sosiaalisen kehityksen kannalta. Teimme myös työntekijöille ohjeet lomakkeen käyttöä varten (Liite 3).

Muokattuamme testiversiota edellä mainittujen kehittämissuhteiden mukaan alkoi lopullinen havainnointilomake (Liite 8) olla valmis. Muodostimme vielä vapaan leikin osa-alueet seuraaviksi kokonaisuuksiksi: leikin sujuvuus, tarkkaavaisuus ja keskittyminen, tunteet, yhteistyötaitot ja leikkiminen.

Kuva 3: Kaavio kuvaa lomakkeen kehitystä

Kun olimme tyytyväisiä havainnointilomakkeeseen, lähetimme sen sähköisesti käyttöohjeiden kera työntekijöille. Sovimme työntekijöiden kanssa, että meihin voi ottaa yhteyttä jos havainnointilomakkeen käyttöönotossa tulee esille jotain kysyttävää tai ongelmia.

Havainnointilomakkeen käytössä on tärkeää, että havaintojen tekijä tuntee lapsen, jota havainnoi. Tuen tarpeen havaitseminen edellyttää lapsen sosiaalisen kehityksen hyvää tunte-

musta ja on osattava erottaa, mitkä tilanteet edellyttävä puuttumista ja mitkä ovat normaaliin lapsen kehitykseen kuuluvia haasteita. Työntekijöillä on oltava käsitys siitä, että mikäli huolestuttavaan tilanteeseen ei puututa, on olemassa riski ongelmien pahenemiseen. Havainnointilomakkeemme mahdollistaa huomaamaan haasteet lapsen kehityksessä, mutta samalla se antaa mahdollisuuden huomata lapsen edistymisen ja vahvuudet kehityksessä. (Heinämäki 2005: 10.)

Havaintojen kirjaamisen hyötynä on lapsen kehityksen saaminen näkyväksi. Kirjaamisen avulla pystytään palaamaan aikaisemmin tehtyihin havaintoihin ja seuraamaan lapsen kehityksessä tapahtuvaa muutosta. Dokumentoituja havaintoja voidaan hyödyntää esimerkiksi 4-5-vuotiaan lapsen neuvolatarkastusta varten täytettävässä lomakkeessa, konsultoivan erityislastentarhanopettajan kanssa käytävässä yhteistyössä, sekä erilaisissa moniammatillisissa palavereissa. Myös vanhemmille on tärkeää olla näkyviä perusteluita lapsen kehityksestä, etenkin silloin, kun halutaan tuoda huoli lapsesta vanhemmille esille.

7 Opinnäytetyöprosessin onnistumisen arviointi

Opinnäytetyöprosessin onnistumisen arvioinnin pohjana toimivat työntekijöiden palaute ja omat kokemuksemme tavoitteiden toteutumisesta. Koska opinnäytetyöprosessi lähti liikkeelle työelämän tarpeista kehittää heidän omaa työtään, on suurin painoarvo onnistumisen arvioinnissa palautekyselyllä, jonka työntekijät täyttivät prosessin päätteeksi. Onnistumista olemme arvioineet myös itsearvioinnin kautta.

7.1 Palautekysely

Koko opinnäytetyömme päätarkoituksena ja tavoitteena oli luoda helppokäyttöinen ja toimiva havainnointilomake, joka vastaa työelämän tarpeita. Meille oli siis tärkeää, että saamme päiväkotiryhmän työntekijöiltä monipuolista palautetta havainnointilomakkeen toimivuudesta ja yhteistyöstämme. Työntekijät täyttivät palautekyselyn (Liite 4), jonka vastaukset saimme kirjallisena.

Palautekyselyn vastauksista tuli ilmi, että lomake ei ollut vielä kovin aktiivisessa käytössä ryhmässä, sitä oli hyödynnetty parin lapsen kohdalla. Heidän tarkoituksenaan on ottaa lomake käyttöön jokaisen lapsen kohdalla, sillä alun perin tavoitteena oli saada ratkaisu siihen, miten myös ”hiljaiset” lapset tulevat monipuolisemmin havainnoitua. Kehittäessämme lomaketta, meille oli tärkeää, että lomaketta tulisi käytettyä kaikkien lasten kohdalla, myös niiden kesneistä ei välttämättä ole huolta. Sitä varten kehitimme seurantalomakkeen (Liite 5), josta näkee helposti, ketä lapsista on jo havainnoitu.

Työntekijöiden mielestä lomakkeen käyttö on mutkatonta. Valmiit kysymykset ja valmis pohja helpottavat huomattavasti havainnointia. Työntekijät toivat esille sen, että kohtia on paljon, eikä niitä kaikkia välttämättä pysty havainnoimaan yhdestä leikkiutilanteesta. Havainnointiin voi heidän mielestään vaikuttaa myös se, kenen kanssa lapsi leikkii ja millaiset vuorovaikutustaidot leikkiin osallistuvilla lapsilla on. He pitivät tärkeänä sitä, että havainnoija tuntee lapsen. On totta, että yhdestä leikkiutilanteesta ei välttämättä pysty arvioimaan kaikkia kohtia. Huomasimme sen itsekin havainnointilomaketta testatessamme. Koska emme tunteneet lapsia, havainnot eivät välttämättä olleet luotettavia lapsen kokonaiskehitystä arvioitaessa. Tämä ei kuitenkaan haitannut lomakkeen kehittämistä. Tätä samaa asiaa olimme käsitelleet jo havainnointilomakkeen käyttöohjeissa:

”Havainnoinnissa havainnoidaan tiettyä tilannetta. Kasvattajan tulee kuitenkin pohtia, toimiiko lapsi useimmiten näin, sillä joskus jokin taito voi olla päivästä/ tilanteesta riippuvainen. Kaikkia kohtia ei välttämättä saa tietystä tilanteesta kirjattua. Silloin on syytä kirjata se myöhemmin, kun on tarkkaillut miten lapsi yleensä hallitsee tietyn osa-alueen.”

Työntekijät kertoivat palautteessaan, että osiot on jaettu selkeästi joten on helppo keskittyä johonkin tiettyyn osa-alueeseen ja toisaalta on myös vaivatonta täyttää lomake kokonaan. He eivät ottaisi mitään asioita pois eivätkä lisäisi. Työntekijät kokivat, että olisi mielenkiintoista vastata pidemmän aikavälin jälkeen kysymykseemme ”Onko havainnointilomake helpottanut ja selkiyttänyt havainnointia?” ja myöhemmin saisi vastauksen myös siihen, onko havainnointilomake jäänyt työväliseksi ryhmään. Työntekijät joutuivat vastaamaan palautekyselyyn kolmen viikon kuluessa siitä, kun olivat saaneet valmiin havainnointilomakkeen käyttöönsä. On selvää, ettei heillä vielä voi olla selkeää kokonaiskuvaa siitä, onko havainnointi selkiytynyt ja helpottunut.

Saimme myös konkreettista palautetta siitä, vastasiko tuotos heidän odotuksiaan ja mikä toimi lomakkeessa hyvin:

”Lomake vastaa odotuksia. Jaottelu tuntui selkeältä. Ei ollut päällekkäisyyksiä. yhdessä koe-kokeilussa nousi selkeästi esiin yksi osio, missä lapsella oli haasteita, mutta myös kävi ilmi, millä alueella lapsella on vahvuuksia/vahva-alue leikissä/leikkitaidoissa. Lomake helpotti havainnointia, koska oli selkeä runko, jota ”vaan” noudattaa, eikä tarvinnut käyttää energiaa tai aikaa pohtiakseen tuliko tärkeimmät havainnot kirjattua.

Palautekyselyn vastauksista selvisi, että lomakkeestamme on ollut jo konkreettista hyötyä. Sitä on käytetty moniammatillisessa yhteistyöpalaverissa apuna lasta koskevassa keskustelussa.

sa. Oli hienoa kuulla, että meidän kehittelemästämme lomakkeesta on ollut hyötyä eikä työmme ole siis ollut turhaa. Työntekijät kuvaavat asiaa seuraavasti:

”Lomaketta on kerran käytetty mukana yhteistyöpalaverissa, jossa oli mukana KELTO ja toimintaterapeutti sekä lapsen äiti. Palaverissa lomake toimi hyvin pohjana, kun keskustelimme kyseisen lapsen leikkitaidoista. Lomakkeesta ilmeni heti, millä osa-alueella lapsen haasteet olivat, koska jaottelu oli selkeä ja näki, mihin laitaan rastit oli laitettu. Lomaketta läpikäymällä mikään tärkeä ei unohtunut ja tämän hetkinen tilanne oli samalla paperilla eikä monilla eri irtolappusilla, mikä on ollut ryhmässämme vallitseva havainnoinnin dokumentointitapa ajanpuutteen takia.”

Lähtiessämme rajaamaan opinnäytetyön aihetta sosiaalisen kehityksen havainnointiin, ajatuksena oli, että työntekijät voivat halutessaan itse kehittää lomaketta eteenpäin muihin kehityksen osa-alueisiin. He voisivat soveltaa suunnittelemamme lomakkeen runkoa ja muuttaa vain havainnoitavia osa-alueita. Palautekyselyssä kysyimme heidän näkemystään asiasta. He vastasivat, että esimerkiksi kielen ja motoriikan kehityksen havainnointia varten on olemassa jo lomakkeita, ja oman työn ohessa tuntuu haasteelliselta alkaa kehittää uusia havainnointilomakkeita. Ylimääräistä aikaa ei juuri ole. He myös miettivät, että jos lomakkeita on käytössä liikaa, saattavat ne kokea inflaation.

Vaikka muille kehityksen osa-alueille on olemassa jo lomakkeita, koemme, että työntekijöitä helpottaisi, jos ne olisivat yhtenäisiä sosiaalisen kehityksen lomakkeen kanssa. Siinä olisikin oiva tehtävä jollekin opiskelijalle tai opinnäytetyön aiheeksi. Työskentelemme itse päiväkodissa ja tiedämme hyvin, että ylimääräistä aikaa ei juuri ole, ja kunnollisten havainnointilomakkeiden suunnittelussa on nähtävä paljon työtä ja se vaatii perehtymistä asiaan.

Työntekijät sanoivat, että aktiivisessa käytössä lomake takaa sen, että havainnoinnista tulee tasapuolista, niin että kaikkia lapsia tulee havainnoitua. Lomake mahdollistaa sen, että kaikkia havainnoidaan samalla tavalla. He sanoivat myös, että seurantalomakkeesta on helppo seurata, kenestä havainnointi on tehty ja kirjattu ylös. Kun käytössä on konkreettinen työväline eli havainnointilomake, on perusteltua sopia tiimissä, että sitä pitää käyttää. Suurena haasteena työntekijöillä havainnoinnissa ennen prosessin alkua oli havainnoinnin tasapuolisuuden toteutuminen. On hienoa, että pystyimme saamaan opinnäytetyön myötä ratkaisun tähän ongelmaan ja että työntekijät ovat tyytyväisiä.

Halusimme tietää, ovatko työntekijät saaneet työhönsä jotain uutta prosessistamme. Prosessin myötä työntekijät ovat istuneet alas miettimään havainnointia ja dokumentoinnin haasteita. Se on muistuttanut heitä dokumentoinnin tärkeydestä. He ymmärsivät, että dokumentoinnilla saadaan havaintoihin tarkkuutta, asioihin voi palata myöhemmin ja lapsen siirtyessä toi-

seen ryhmään tai toiseen päiväkotiin tieto siirtyy eteenpäin. He kokivat, että nyt heillä on käytössä yksi havainnoinnin dokumentointia ja tasapuolisuutta helpottava työväline. On ollut antoisaa tukea tiimin kehittymistä. Työntekijät ovat pohtineet meidän avullamme havainnoinnin tärkeyttä ja keinoja sen toteuttamiseen. He ovat itsekin oivaltaneet edellytyksiä haasteiden ratkaisemiseksi. Uskomme, että opinnäytetyömme on saanut työntekijät pohtimaan omaa työskentelyään.

Ryhmän työntekijöiden mielestä yhteistyömme sujumista on helpottanut se, että olimme puolin ja toisin tuttuja ja meillä oli jo jonkinlainen käsitys tehtävästä työstä ja heidän ryhmänsä toimintatavoista. Työntekijät kokevat yhteistyötä vaikeuttaneen ryhmässä tapahtuneet äkilliset ja arvaamattomat muutokset henkilökunnan ja lasten osalta. He joutuivat käyttämään prosessimme aikana paljon energiaa ryhmän uudelleen muodostumiseen, ryhmäytymiseen ja toimintatapoihin. He kokevat, että heidän panostuksensa opinnäytetyöhön on ollut vaihtelevaa, mikä on näkynyt muun muassa ongelmana aikataulujen pitävyydessä. Itse päivähoiton työntekijöinä tiedämme, että arkeen saattaa tulla äkillisiä muutoksia, jolloin resurssit ovat tiukilla, ja asioita on pakko priorisoida. Olemme kokonaisuudessaan pysyneet aikataulussa hyvin, vaikka olemme itsekin joutuneet muuttamaan hieman suunniteltuja aikatauluja. Muutokset eivät ole haitanneet prosessimme kulkua.

Olimme tyytyväisiä saamaamme palautteeseen. Emme saaneet vastausta kysymykseen ”Mitä kehitettävää havainnointilomakkeessa on?”. Tulkitsimme sen niin, että työntekijät olivat tyytyväisiä valmiiseen havainnointilomakkeeseen eivätkä keksineet kehitettävää. Olimme toki saaneet kehittämisehdotuksia jo lomakkeen testiversiosta, ja valmiissa lomakkeessa nämä ehdotukset on otettu huomioon.

7.2 Itsearviointi

Tavoitteenamme oli tehdä opinnäytetyö päiväkodin tarpeita vastaavaksi, ja että heille olisi hyötyä havainnoinnin kehittämisestä. Kokonaisuudessaan halusimme saada aikaan onnistuneen projektin ja hyviä kokemuksia yhteistyöstä päiväkodin kanssa. Halusimme antaa työntekijöille tilaa esittää heidän toiveitaan ja tavoitteitaan, jotta työstä tulisi myös heille merkityksellinen ja tämän myötä he olisivat myös sitoutuneita opinnäytetyöhön. Mielestämme kunnioitimme työntekijöiden toiveita ja kehitimme opinnäytetyötä pitkälti heidän toiveidensa pohjalta. Olimme aidosti kiinnostuneita heidän kehittämistoiveistaan ja olimme koko projektin ajan aidosti läsnä.

Opinnäytetyö tuki ammatillista kasvuamme ja oli mielenkiintoinen projekti. Tätä varmasti tuki meidän avoin mielemme sekä oma innostuneisuutemme oppia ja kehittää uutta. Opimme paljon parityöskentelystä, lapsista, havainnoinnista, sosiaalisesta kehityksestä ja ennen kaik-

kea työelämän kanssa tehtävästä kehittämistyöstä. Teimme opinnäytetyön tutun päiväkodin kanssa, mikä varmasti tuki luontevaa opinnäytetyöprosessia. Aiheen valinnassa jouduimme kuitenkin pysähtymään ja miettimään hyvin tarkkaan, mitä me haluamme, sillä opinnäytetyö antoi mahdollisuuden tutustua laajasti itseäkin kiinnostavaan aiheeseen. Työntekijöiden kanssa tehtävä yhteistyö oli mutkatonta ja heidän kanssaan työskentely ei stressannut tai jännittänyt millään tavoin, vaikka käytimme meille uusia menetelmiä heidän kanssaan. Onnistuimme mielestämme luomaan avoimen ja rennon ilmapiirin teemahaastatteluissa ja palavereissa. Ennen kaikkea olemme tyytyväisiä siihen, että saimme kokemusta työelämän kanssa tehtävästä työstä ja opimme myös heidän näkemyksistään.

Pääsimme nopeasti kiinni kehittämistyöhön ja saimme kerättyä opinnäytetyöhön tarvittavat aineistot hyvissä ajoin. Aineistoa kerätessämme esittelimme aina aluksi itsemme lapsille ja kerroimme, mitä tulisimme tekemään heidän kanssaan. Halusimme luoda luotettavan ja avoimen ilmapiirin meidän ja lasten välille. Mielestämme onnistuimme tässä hyvin, sillä lapset toivat ajatuksiaan hyvin esille. Videoimme erästä leikki-ilannetta ja lapsi pyysi saada tutkia kameraa. Tämä oli meille selvä viesti, että meidän tulisi antaa lasten alussa kokeilla kameraa ja tutkia sitä, halutessaan esittää jopa kysymyksiä. Otimme tilanteesta opiksi ja hyödynsimme sitä muiden havainnointikertojen alussa. Lopuksi lapset saivat halutessaan katsoa myös oman materiaalinsa. Opinnäytetyö auttoi meitä lukemaan myös lasten viestejä tarkasti ja muistutti siitä, että jokaiseen lapsen viestiin tulee vastata.

Työparitoiminta oli onnistunutta. Tuimme toisiamme koko opinnäytetyön ajan ja hyödynsimme kummankin vahvuuksia. Työnjako oli luonnollista koko projektin ajan eikä ongelmia tullut. Kumpikin osallistui aineiston keräämiseen. Sovimme etukäteen vastuualueista ja rooleistamme teemahaastatteluissa, videoinnissa ja palavereissa. Tämä tuki selkeää etenemistä ja tiesimme, mikä kummankin tehtävä oli. Tarvittaessa osasimme myös tukea toista. Vastuunjako oli tasapuolinen, kumpikin oli sitoutunut opinnäytetyöhön ja jakoi toisen heikolla hetkellä motivoitua toista jatkamaan. Olisimme voineet työstää materiaalin kerättyämme opinnäytetyötä tiiviimmin, mutta toisaalta pienen tauon ansiosta saimme aikaa tarkastella työtä hiukan toisesta perspektiivistä.

Tutustuminen systemaattisen havainnoinnin kehittämiseen päivähoitossa antoi paljon uusia valmiuksia meille tulevana ammattilaisina ja opimme, mitä sosiaalisia taitoja olisi tärkeä havainnoida ja mikä merkitys lapsen systemaattisella havainnoinnilla on kehitystä tukevana. Opinnäytetyön ansiosta pystymme toteuttamaan laadukkaampaa havainnointia. Opinnäytetyön avulla huomasimme, kuinka tärkeää on noudattaa tasa-arvoa. Tulevana ammattilaisina haluamme tukea tasa-arvoa ja havainnoida lapsia tasapuolisesti. Hiljainen lapsi voi tarvita kehityksessään yhtä paljon tukea kuin sellainen lapsi, joka on koko ajan esillä. Systemaatti-

nen havainnointi antaa myös mahdollisuuden huomata lapsen kehityksessä olevia haasteita ja sen myötä kasvattaja voi tukea lasta haasteissa.

Havainnointi opetti meitä pysähtymään paikalleen ja olemaan aidosti läsnä juuri siinä hetkessä. Havainnoinnin avulla opimme arvostamaan leikkiä entistäkin enemmän. Leikki kehittää lasta hyvin monipuolisesti. Lastentarhanopettajina haluamme kunnioittaa lasten oikeutta leikkiin ja luoda lapsille hyvät leikkimahdollisuudet. On tärkeää pitää huoli siitä, että lapsella on tarpeeksi vapaata leikkiä ohjatun toiminnan rinnalla. Oli tärkeää itse reflektoida omaa toimintaamme, sillä sen myötä huomasimme, miten voisi toimia ehkä toisinkin. Tärkeä ammatillista kasvua tukeva toimintatapa opinnäytetyön ajan meillä oli purku, jonka teimme jokaisen havainnointikerran, teemahaastattelun ja palaverin jälkeen yhdessä keskustelemalla. Tämän avulla pystyimme jakamaan kokemuksiamme, tunteitamme ja kehittämisideoita.

Opinnäytetyö palveli meitä kehittäessämme omaa osaamistamme ja päiväkotiryhmä sai tukea systemaattisen havainnoinnin kehittämiseen. Toivomme, että havainnointilomake jäisi myöhemminkin päiväkodin käyttöön joko sellaisenaan tai eteenpäin kehitettynä. Olemme todella tyytyväisiä heidän antamaansa palautteeseen ja etenkin siihen tietoon, että havainnointilomaketta on jo hyödynnetty. Opinnäytetyön avulla työntekijät saivat apua havainnoinnin haasteisiin. Opinnäytetyö teki meille näkyväksi sen, että työelämässä on suuret mahdollisuudet kehittää omaa ja tiimin toimintaa keskustelemalla ja reflektoimalla omaa työtään. Tulevina ammattilaisina on tärkeää ottaa epäkohdat puheeksi, jotta työtiimi voi kehittyä ja keskustella asioista. Usein vastaukset ongelmiin löytyvät työntekijöiltä itseltään.

Osaamisemme kehittyminen näkyi monella tapaa. Kehityimme koko opinnäytetyöprosessin ajan. Meidän kehittymisemme tapahtui niin lasten, työntekijöiden kuin parityönkin näkökulmasta. Lasten kanssa opimme muokkaamaan toimintaamme lapsilähtöisemmäksi, otimme heidän ehdotuksensa huomioon ja kunnioitimme niitä. Ymmärsimme, kuinka tärkeää on ottaa lasten ajatukset ja kokemukset huomioon, eikä ajatella niin, että jos aikuinen on jotain päättänyt, se on pakko toteuttaa alkuperäisen suunnitelman mukaisesti.

Havainnointia toteuttaessamme huomasimme myös, että oli paljon antoisampaa antaa lapsen olla äänessä ja kuunnella hänen tärkeitä asioitaan. Aikuisen ei myöskään tarvitse olla kommentoimassa ja keskustelemassa jokaisesta asiasta, vaan lapselle tulisi antaa tilaa. Opinnäytetyöprosessin aikana huomasimme kuinka ihanan suoria ja vilpittömiä lapset ovat. Aikuiset voisivat ottaa toisinaan oppia lapsista. Lapsia havainnoimalla opimme huomaamaan, kuinka erilaisia yksilöitä olemmekaan, ja että se on rikkaus. Lapset pystyvät hienosti oppimaan toisten lasten persoonien avulla asioita ja on aina tärkeää muistaa, että olemme yksilöitä, joten taitomme näyttäytyvät usein myös eri tavoin.

Kehityimme suoran palautteen antamisessa. Pystyimme opinnäytetyön edetessä esittämään suoraan työntekijöille ajatuksiamme ja ideoitamme, mikä oli alussa hieman hankalaa. Halusimme pohtia asioita aina kriittisesti ja monesta näkökulmasta, jotta pystyimme saamaan parhaat mahdolliset tulokset. Oli hienoa huomata, että omien ajatusten esittäminen voi avata uusia näkökulmia myös muille, joten avoin mieli tulisi muistaa tulevaisuudessakin. Saimme kumpikin varmuutta esittää omia ajatuksia muille. Parityön avulla opimme myös sen, että ei kannata luovuttaa, vaikka joskus se tuntuisikin helpommalta kuin jatkaa. Tämä on hyvä muistaa tulevaisuudessa ammattilaisenakin. Haasteiden yli meneminen opettaa paljon, vaikka se tuntuisi raskaalta. Opinnäytetyön myötä ymmärsimme, että tulevaisuudessa työssä tulee kooajan pyrkiä kehittämään omaa toimintaa, jos siinä huomaa jonkin epäkohdan.

Opinnäytetyö muistutti meitä myös siitä, että varhaiskasvatuksen ensisijainen ja tärkein tehtävä on lasten kehityksen ja hyvinvoinnin edistäminen. Lapsen hyvinvoinnin edellytykset on kirjattu YK:n Lapsen Oikeuksien Sopimukseen. Siinä korostetaan, että lapselle tulee antaa paras mahdollinen ympäristö, jossa hän voi kehittyä yksilönä turvallisesti. Ympäristön tulee olla lapsen kehitystä tukeva ja kannustava. Mielestämme lapselle paras ympäristö on sellainen, jossa on varattu vapaalle leikille riittävästi aikaa, sillä se tukee lapsen kehitystä monin tavoin. (Alila, K. ym. 2008: 31.)

Olemme tyytyväisiä opinnäytetyöprosessiimme, sillä koemme onnistuneemme kehittämään uutta ja hyödyllistä. Ennen kaikkea onnistuimme kuuntelemaan työelämän edustajien tarpeita ja ottamaan heidät mukaan kehittämiseen. Olemme kehittyneet opinnäytetyöprosessin aikana ammattilaisina ja saaneet uutta näkökulmaa työhömmme. Havainnoinnin merkitys on juurtunut omaan työhömmme ja arvostamme entistä enemmän leikkiä. Kumpikin meistä on ajatellut käyttäviä havainnointilomaketta työssämme. Olemme tyytyväisiä opinnäytetyöhömmme, sillä tutkimme aihetta monipuolisesti teorian, haastatteluiden ja havainnoinnin avulla. Kaikki opimme opinnäytetyöprosessin myötä tuskin on edes tietoisia, emme ole vielä oivaltaneet, mitä kaikkea arvokasta kannamme mukaan. Tämä oli meille hyvin merkittävä ja monipuolinen projekti.

8 Eettisyys

Eettinen pohdinta ja sen toteuttaminen oli tärkeä osa koko opinnäytetyöprosessia. Keskustelimme hyvin tarkkaan eri vaiheissa asiakkaiden oikeuksista ja meidän velvollisuuksistamme, jotta toimisimme eettisesti oikein. Reflektoimme toimintaamme koko opinnäytetyöprosessin ajan, mikä auttoi meitä muun muassa huomaamaan, jos toiminnassamme oli jotain eettisesti askarruttavaa. Tämän avulla pystyimme kehittämään toimintaamme eettisesti kestävämmäksi.

Opinnäytetyössämme meille oli tärkeää ottaa huomioon ihmiselämän arvokkuus ja sen kunnioittaminen. Kunnioitimme jokaisen lapsen ainutlaatuisuutta yksilönä. Huomioimme myös sosiaalialan ammattilaisen eettisten ohjeiden neljän periaatteen noudattamisen. Näitä periaatteita ovat: itsemääräämisoikeus, osallistumisoikeus, oikeus tulla kohdatuksi kokonaisvaltaisesti sekä oikeus yksityisyyteen. (Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet 2005:8.)

Halusimme kunnioittaa lapsen ja perheiden itsemääräämis- ja osallistumisoikeutta. Osallistumisoikeus ja itsemääräämisoikeus näkyivät opinnäytetyössä siten, että tiedotimme vanhemmille ennen projektin alkamista opinnäytetyöstämme ja pyysimme lupaa lasten osallistumiseen, dokumentointiin ja havainnointiin (Liite 1). Näin huoltajat ja lapset pystyivät vaikuttamaan heidän elämäänsä koskevaan päätökseen, haluavatko he osallistua opinnäytetyöhön ja saako heitä kuvata ja havainnoida. Halusimme ottaa huomioon asiakkaan vaikutusmahdollisuuden yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä. Kerroimme tiedotteessa tarkkaan, mitä tulisimme tekemään ja keitä olimme. Toimme perheille esille, että olemme salassapitovelvollisia. (Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet 2005:8, 19.)

Havainnointia tehdessämme lapsille annettiin mahdollisuus vapaaseen leikkiin, ja pyrimme siihen, että häiritsimme mahdollisimman vähän. Lapsia ei ohjattu leikkiin, vaan leikkitilanteiden tuli olla spontaaneja ja lähtöisin lapsista itsestään. Kunnioitimme koko projektin ajan lasten itsemääräämisoikeutta ja vapaata leikkiä, emmekä pakottaneet lapsia mihinkään. (Hirsjärvi ym. 2005: 26-27.)

Pidimme myös tärkeänä sitä, että lapset pysyvät anonyymeinä koko projektin ajan. Opinnäytetyöstä ei voi tunnistaa ketään lasta, emmekä halua tuoda päiväkodin nimeä esille. Kerroimme perheille, ettemme käyttäisi lasten ja päiväkodin nimeä koko opinnäytetyössä. Sen avulla pystyimme takaamaan kaikille yksityisyyden suojan. Tuimme perheiden yksityisyyttä, sillä kysely tutkimukseen osallistumisesta tehtiin jokaiselle perheelle yksityisesti, ja tieto osallistumisesta jäi vain meidän ja työntekijöiden tietoon. (Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet 2005:8.)

Meidän mielestämme lapsille oli tärkeää kertoa videoinnin aluksi projektista ymmärrettävästi ja tehdä selväksi, että heidän leikkiään aiotaan videoida, ja että me kirjoitamme siitä muistiinpanoja. Esittelimme itsemme jokaisella käyntikerralla. Ensimmäisen videointipäivän jälkeen huomasimme, että oli eettisesti oikein näyttää lapsille heistä kuvattu materiaali ja antaa aikaa tutustua kameraan ennen kuin heitä alettiin kuvata. (Hirsjärvi ym. 2005: 26-27.)

Eettinen valinta oli myös se, ketä lapsia valitsimme tutkimukseemme havainnoinnin kohteeksi. Tässä hyödynsimme päiväkotiryhmän aikuisten tuntemusta lapsista. Tavoitteenamme oli

saada monipuolista materiaalia lasten sisäleikeistä, joten halusimme videoida erilaisia leikki-
jöitä. Halusimme myös välttää kenenkään syrjinnän, vaikka emme kaikkia lapsia kuvanneet-
kaan. Näin ollen valitsimme työntekijöiden kanssa lapset, joita havainnoimme.

Videoituamme lapsia päiväkotiryhmän aikuiset toivoivat, että he saisivat videoidun materiaa-
lin käyttöönsä. Olimme kuitenkin luvanneet huoltajille annetussa tiedotteessa ja tutkimuslu-
pakyselyssä, että materiaali olisi vain meidän käytössämme ja että se tuhotaan tutkimuksen
jälkeen. Kerroimme työntekijöille, ettemme voisi antaa materiaalia, sillä se olisi eettisesti
väärin perheitä kohtaan. Emme myöskään kuvanneet kaikkia lapsia, joten se olisi myös heidän
eriarvoistamista. Näytimme lapsille heistä kuvattua materiaalia aina videoinnin päätteeksi ja
he saivat sanoa mielipiteitään siitä.

Pidimme eettisesti tärkeänä sitä, että emme häiritsisi päiväkodin perustehtävää. Sovimme
aina tulostamme etukäteen ja olimme valmiita joustamaan. Pyrimme kaikissa tutkimuksen
vaiheissa kertomaan asiat totuudenmukaisesti, ymmärrettävästi ja yksityiskohtaisesti. Opin-
näytetyön valmistuttua pidämme myös eettisesti tärkeänä, että vanhemmat ovat tietoisia,
missä opinnäytetyöhön voi tutustua. Heillä on siihen oikeus ja meillä velvollisuus tuoda se
esille. Viemme heille tiedon siitä, missä opinnäytetyöhön voi halutessaan tutustua. (Hirsjärvi
ym. 2005: 28.)

9 Luotettavuus

Opinnäytetyön luotettavuuteen vaikutti paljon se, kuinka hyvin pystyimme selostamaan tut-
kimuksen toteuttamista. Meidän oli oltava tarkka kaikissa tutkimuksen vaiheissa, joten doku-
mentointia oli syytä tehdä huolellisesti ja yksityiskohtaisesti. Kaikkien tapahtumien ollessa
dokumentoituna välttyään virheellisiltä tuloksilta ja saadaan tutkimuksesta totuudenmukai-
nen.

Kirjoitimme kaikissa vaiheissa muistiinpanoja irtolapuille ja kävimme läpi jokaisen videoinnin
ja palaverin. Tämän avulla pystyimme kirjaamaan vielä kokemuksiamme, tunteitamme, ha-
vaintojamme sekä tapahtumia. Muistiinpanot helpottivat tutkimushetken palaamista ja näin
ollen tulokset eivät päässeet vääristymään. Pystyimme myös keskustelun myötä kehittämään
toimintaamme parempaan suuntaan, jos olimme huomanneet jotain korjattavaa.

Päädymme tekemään alussa lähtötilanteen kartoittamisen yksilöteemahaastatteluina, jotta
saimme opinnäytetyöhön esille päiväkotiryhmän kaikkien kasvattajien näkemykset. Kaikkien
työntekijöiden näkemysten esille saaminen tuki myös tulosten luotettavuutta. Yksilöteema-
haastattelut tukivat myös jokaisen äänen saamista kuuluviin, jolloin kaikilla oli tasapuolinen

lähtötilanne ja kaikkia ajatuksia pidettiin yhtä tärkeinä, eivätkä ryhmäkemat vaikuttaneet teemahaastattelun vastauksiin.

Luotettavuuteen vaikuttaa myös se, että kävimme useita kertoja päiväkodissa videoimassa lapsia. Näin saimme mahdollisimman luotettavaa tietoa havainnointiin liittyvistä asioista. Valitsimme leikki-tilanteisiin eri lapsia, jotta saimme monipuolista havainnointimateriaalia. On kuitenkin selvää, että lasten käytös saattoi muuttua jollakin tapaa meidän videoissa, sillä videointi oli heille uusi asia ja me emme tunteneet toisiamme hyvin. Toisaalta sillä ei ollut merkitystä, muuttuiko lasten käytös, sillä emme havainnoineet lapsia vaan sitä mitä sosiaalisessa kehityksessä pitäisi huomioida.

Valitsimme opinnäytetyöhön teemahaastatteluiden suoriin lainauksiin sellaisia kohtia haastatteluista, joista tuli esille päiväkotiryhmän tilanne mahdollisimman monipuolisesti ja konkreettisesti. Suorat lainaukset kertovat tarkasti työntekijöiden ajatuksista eivätkä ne vääristyneet tai muokkautuneet referoinnin takia. Valitsimme lainauksiin mielestämme merkityksellisimpiä otteita teemahaastatteluista. Suorat lainaukset tukevat opinnäytetyön luotettavuutta.

Opinnäytetyön onnistumiseen vaikutti myös lähteiden luotettavuus ja se, kuinka osasimme soveltaa teoriaa käytäntöön. Pyrimme keskittymään tuoreiden lähteiden tutkimiseen, unohtamatta vanhaa hyvää. Luimme paljon erilaista materiaalia ja pohdimme yhdessä, mitä lähteitä halusimme käyttää. Meidän oli osattava myös perustella kaikki tulkinnot joita käytimme sekä selittää se, miten niihin olimme päätyneet.

10 Johtopäätökset ja pohdinta

Opinnäytetyömme tarkoituksena oli kartoittaa, mitkä ovat päiväkotiryhmän työntekijöiden tarpeet ja haasteet 4-5-vuotiaan lapsen sosiaalisen kehityksen systemaattisen havainnoinnin kehittämisessä. He nostivat haasteeksi havaintojen kirjaamisen, havaintoja tehtiin tietyistä lapsista ja ne olivat lähinnä negatiivisia, eikä havaintojen tekemisessä ollut yhtenäistä linjaa. Tämän myötä aloimme kehittää heidän kanssaan systemaattista havainnointia ja keskityimme saamaan haasteet positiiviseen muotoon.

Lapsen sosiaalisella kehityksellä tarkoitetaan vuorovaikutustaitoja, lapsen valmiutta osallistua ryhmän toimintaan sekä sitä, että lapsi osaa olla toisen lapsen yhteistyöaloitteille valmis. Lapsen kasvun ja kehityksen sosiaalista osa-aluetta tutkittaessa on tärkeää ottaa huomioon lapsen keskeiset sosiaaliset taidot, joita ovat esimerkiksi kyvyt ottaa ja ylläpitää kontaktia, odottaa vuoroaan, auttaa ja lohduttaa sekä kuunnella muita. Sosiaalisesti taitava lapsi osaa rakentaa yhteisiä leikki-ideoita, jakaa, neuvotella ja sovitella, mutta olla myös itsenäinen

päätöksissään. Näihin tarvitaan kykyä asettua toisen asemaan sekä tunnistaa ja ilmaista erilaisia tunteita. (Heikka ym. 2009: 23 & Kronqvist ym. 2007: 116, 118.)

Havainnoimalla, videoimalla, työntekijöitä haastatteleamalla, teoriaan tutustumalla sekä omista kokemuksistamme saimme arvokasta tietoa siitä, mitä olisi tärkeää havainnoida lapsen sosiaalisesta kehityksestä. Mielestämme saimme siitä laajan näkemyksen. Näiden tietojen pohjalta kehitimme havainnointilomakkeen, jonka avulla voi havainnoida lapsen sosiaalista kehitystä vapaan leikin kautta. Tärkeimmiksi kokonaisuuksiksi havainnoinnissa nousi leikin sujuvuuden, tarkkaavaisuuden ja keskittymisen, tunteiden, yhteistyötaitojen ja leikkimisen tarkkailu. Kerätyn aineiston pohjalta on tärkeä huomioida, miten lapsi käyttää mielikuvitusta, ottaa erilaisia rooleja, vie leikkiä eteenpäin, ottaa vastaan toisten leikki-ideoita, noudattaa sääntöjä, onko motivoitunut, pystyy keskittymään, hallitsee tunteita, osaa käsitellä pettymyksiä, osaa pukea tunteita sanoiksi, pystyy ratkomaan erimielisyyksiä, pystyy samaistumaan toisen tunteisiin, antaa muille tilaa, kuuntelee muita, menee oma-aloitteisesti vuorovaikutustilanteisiin, osaa jakaa, osaa luoda kaverisuhteita, osaa neuvotella, osaa odottaa vuoroaan, ottaa muut huomioon, sekä osaa leikkiä yksin, rinnakkain ja yhdessä. Tuloksia tarkastellessa on tärkeää muistaa, että havainnoimme yhden päiväkodin havainnointia ja sen kehittämistä, tuloksia ei voi siis yleistää.

Leikki on tärkeä osa lapsen kasvua ja kehitystä. Se on paras tapa tukea lasta monipuoliseen oppimiseen. Samalla se on merkityksellistä myös aikuisille. Aikuinen saa lasten leikkiä havainnoimalla käsityksen siitä, millainen on lasten kehityksen taso ja millaiset yhteistyötaidot lapsilla on, sekä miten he käyttäytyvät vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Vapaata leikkiä havainnoimalla saadaan arvokasta tietoa siitä, mihin lapsi kykenee. Aikuinen voi tarvittaessa ohjata ja monipuolistaa lasten leikkiä tukemalla ja ohjaamalla. Leikistä voi nähdä asioita, jotka eivät välttämättä ole yhtä hyvin havaittavissa muodollisemmassa aikuisjohtoisessa opeutuksessa. (Heikka ym. 2009: 25; Hintikka ym. 2004:36, 45; Hirsjärvi ym. 2005: 202 & Kronqvist 2007:118.)

Lasten havainnoinnin myötä huomasimme, kuinka monenlaisia taitoja leikkiminen lapsissa kehittääkään. Ymmärsimme, kuinka tärkeää tietoa havainnoinnin avulla voi lapsesta saada. Vapaa leikki antaa loistavan mahdollisuuden tutkia lasten sosiaalisia taitoja. Se vaatii kuitenkin pysähtymistä, aitoa kiinnostusta ja läsnäoloa. Aikuisten tulee mahdollistaa vapaa leikki ja varata siihen tarpeeksi aikaa päiväkodin arjessa, sillä lapsi harjoittelee vapaan leikin kautta omaehtoisesti monenlaisia asioita ja taitoja. Saimme itse todistaa tämän havainnoinnin myötä. Aikuinen joka ymmärtää leikin merkityksen, järjestää arjen niin, että tavalliselle olemiselle jää aikaa ja näin mahdollistaa vapaan leikin. (Hintikka ym. 2004:64.)

Leikin havainnoinnin avulla voidaan ymmärtää leikin merkitystä. Samalla voidaan oppia arvostamaan lapsen leikkiä sekä rikastuttamaan sitä. Pystymme havaintojemme pohjalta myös tukemaan lapsen kehitystä. Kallialan mukaan leikkivien lasten havainnointi on palkitsevaa. Se auttaa kasvattajia kunnioittamaan ja iloitsemaan lasten seurasta. Tietoinen ja tarkka havainnointi on eri asia kuin leikkutilassa oleminen. Tietoinen ja tarkka havainnointi vaatii harjaantumista. (Kalliala 2008: 52-53.) Huomasimme, kuinka iloisia lapset olivat, kun tulimme heitä havainnoimaan ja videoimaan. Se tuntui olevan lapsille todella merkityksellistä. Oli ihanaa nähdä näitä ainutlaatuisia leikkutilanteita.

Nykyään puhutaan paljon varhaisesta puuttumisesta. Systemaattinen havaintojen tekeminen ja kirjaaminen on väline varhaiseen puuttumiseen. Huomasimme havaintoja tehdessämme, että niiden avulla saadaan arvokasta tietoa ja voidaan tukea lapsen kehitystä paremmin. Varhaisen tuen kannalta on tärkeää, että päivähoidon henkilökunta tunnistaa ja näkee lapsen tuen tarpeen arjen tilanteissa. Havainnoimalla lapsia voi saada kuvan siitä, millaista tukea lapsi tarvitsee. Päivähoitossa lapsesta herännyt huoli näkyy usein lapsen kehityksen, käyttäytymisen ja olemuksen kautta. Niitä seuraamalla pystyy puuttumaan varhain lapsen haasteisiin. Havainnointilomakkeemme tukee sitä, että lapsen kehityksen haasteet huomattaisiin ajoissa ja niihin pystyttäisiin puuttumaan mahdollisimman varhain. (Heinämäki 2005: 11.)

Huomasimme myös, että havainnoinnin avulla pystytään suunnittelemaan paremmin lapsen ikä- ja kehitystasoon sopivaa ja sitä tukevaa toimintaa ja opetusta päivähoitossa. Havainnoinnin olisi hyvä olla toimiva työmenetelmä päivähoitossa, siinä missä esimerkiksi pienryhmätoimintakin. Havainnointi tuntuu olevan vielä kovin irrallista päiväkodin arjen toiminnasta, ja sitä olisi hyvä kehittää systemaattisempaan suuntaan.

Usein havainnointi jää vähälle ajanpuutteen tai resurssien takia. Vaikka havainnointia tehtäisiinkin, on se usein yksipuolista eikä niin tarkkaa, ja havainnot jäävät usein kirjaamatta tai hyödyntämättä. Heikan tutkimuksen mukaan lastentarhanopettajat ovat tehneet arviointia, mutta havaintoja ei ole juurikaan kirjattu. (Heikka ym. 2009: 76.) Saimme kuulla tämän saman asian päiväkotiryhmän työntekijöiltä. Havaintojen tekeminen ei ollut kovin systemaattista, ne olivat lähinnä irtolappuja. Kehitimme heille havainnointilomakkeen, joka auttaa tekemään havaintoja systemaattisesti arjessa. Toimme työntekijöille myös selvästi esille, että havainnointilomaketta voi käyttää milloin vain lapsen leikkiessä vapaata leikkiä, joten ajan ja resurssienpuute ja eivät ole hyviä syitä olla havainnoimatta. Havainnointilomakkeen täyttö vaatii vain havainnointilomakkeen pohjan, kynän ja kasvattajan pysähtymisen havainnointiin. Työn laatuun ja kehittämiseen kannattaa kiinnittää huomiota, sillä ratkaisuja ongelmiin voi löytyä uudelleen organisoimalla työtapoja, jolloin havainnointi ei ole kiinni resursseista.

Opinnäytetyömme avulla työntekijöiden on mahdollista kehittää havainnointikaavaketta myös muihin lapsen kehityksen osa-alueisiin, vaikka he mainitsivatkin, että muista osa-alueista on olemassa jo omat havainnointilomakkeet. Mielestämme yhtenäinen kokonaisuus kaikkien osa-alueiden havainnoinnista olisi tärkeää, sillä se toisi lapsen kehityksen kokonaisuuden selkeämmin esille. Ymmärrämme, että työntekijöillä on niukasti aikaa alkaa tekemään tällaista kehittämistyötä. Havainnointilomakkeiden yhtenäistämässä voisi kuitenkin hyödyntää esimerkiksi opiskelijoita tai siinä olisi mahdollisuus jopa seuraavalle opinnäytetyölle.

Huomasimme jälkikäteen itse havainnointilomakkeessa muutaman kohdan joita voisi kehittää. Havainnointilomakkeesta voisi tulla ilmi, että se on tehty juuri 4-5-vuotiaan lapsen sosiaalista kehitystä varten. Mietimme myös, tarvittaisiinko ”leikkiminen” -kohdan yläpuolelle laisinkaan sarakkeita syksy, talvi ja kevät -kohdille. Toimimme huomiomme päiväkotityöntekijöille esille, joten he voivat halutessaan muokata kaavaketta. Heillä on myös oikeus muuttaa ja kehittää havainnointilomaketta aina heidän tarpeidensa mukaiseksi.

Oli hienoa huomata opinnäytetyöprosessin aikana, kuinka tiimi kehitti omaa työtään meidän avullamme. He saivat meiltä tukea systemaattiseen havainnointiin. Havainnointilomakkeen avulla he pystyvät nyt toteuttamaan yhtenäistä, tasapuolista ja kokonaisvaltaista havainnointia. Opinnäytetyön onnistuneisuudesta kertoo myös se, että työntekijät kokivat lopullisen havainnointilomakkeen selkeäksi, mielekkääksi käyttää ja he olivat hyödyntäneet sitä jo moniammatillisessa yhteistyössä. Samoin se, että he eivät keksineet mitään kehitettävää havainnointilomakkeeseen, oli meille viesti, että he olivat tyytyväisiä siihen. Toisaalta kehittämisehdotuksien puute voi selittyä sillä, että kehitimme sitä heidän kanssaan eteenpäin. Lomakkeen testauksessa olisi voinut olla enemmän aikaa, jotta he olisivat voineet huomata paremmin kehittämissideoita. Olisi ollut pidemmällä aikavälillä mielenkiintoista seurata, kuinka havainnointilomake näkyy päiväkodin arjessa työmenetelmänä ja onko se toimiva. Olimme kuitenkin iloisesti yllättyneitä työntekijöiden positiivisesta palautteesta.

Olemme tyytyväisiä luomaamme havainnointilomakkeeseen. Mielestämme onnistuimme luomaan havainnointilomakkeesta helppokäyttöisen päiväkodin arjessa. Havaintoja pystytään tekemään tasapuolisesti kaikista lapsista ja lapsen sosiaalisesta kehityksestä tulee selkeä kokonaisuus esille. Havainnointilomakkeen myötä lapsesta tulee tehtyä myös positiivisia havaintoja, mutta samalla lomake auttaa huomaamaan lapsen kehityksessä olevia haasteita. Systemaattisen havainnoinnin kehittäminen päiväkotiryhmässä oli hyödyllistä niin meille kuin työntekijöillekin. Tuloksien perusteella onnistuimme tavoitteiden saavuttamisessa ja tämä oli arvokas ja ammatillisesti opettava kokemus. Osa meidän oppimastamme tulee varmasti esille vasta myöhemmin. Oli hienoa päästä kehittämään uutta ja kiitos siitä kuuluu erityisesti lapsille, joita saimme havainnoida, sekä työntekijöille, jotka ottivat meidät avoimesti vastaan toteuttamaan opinnäytetyötä.

11 Lähteet

Painetut lähteet

Aaltonen, M., Ojanen, T., Sivén, T., Vihunen, R. & Vilén, M. 2004. Lapsen aika. Porvoo: WSOY.

Alila, K. & Kronqvist, E. 2008. Varhaiskasvatus vuoteen 2020. Varhaiskasvatuksen neuvottelukunnan loppuraportti. Helsinki: Yliopistopaino.

Heikka, J., Hujala, E. & Turja, L. 2009. Arvioinnista opiksi. Helsinki: Vantaa Printel Oy.

Heinämäki, L. 2005. Varhaista tukea lapselle - työvälineenä kehittämisvalikko. Helsinki: Erikoispaino Oy.

Helenius, A. & Korhonen, R. 2008. Pedagogiikan palikat. Johdatus varhaiskasvatukseen ja -kehitykseen. Helsinki: WSOY.

Hintikka, M., Helenius, A. & Vähänen, L. 2004. Leikistä totta - Omaehtoisen leikin merkitys. Helsinki: Tammi.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2005. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Huhtanen, K. 2004. Varhainen puuttuminen. Erityisen tuen tarpeen kohtaaminen päivähoitossa. Tampere: Oy Finn Lectura.

Kalliala, M. 2008. Kato mua! Kohtaako aikuinen lapsen päiväkodissa? Helsinki: Gaudeamus.

Karling, M., Ojanen, T., Sivén, T., Vihunen, R. & Vilén, M. 2008. Lapsen aika. Helsinki: WSOY.

Keltikangas-Järvinen, L. 2004. Temperamentti- ihmisen yksilöllisyys. Helsinki: WSOY.

Koistinen, P., Ruuskanen, S. & Surakka, T. 2004. Lasten ja nuorten hoitotyön käsikirja. Jyväskylä: Tammi.

Kronqvist, E. & Pulkkinen, M. 2007. Kehityspsykologia. Matkalla muutokseen. Helsinki: WSOY.

Kupila, P. 2004. Arvioidaan yhdessä. Näkökulmia arviointiin varhaiskasvatuksessa. Tampere: Tammi.

Laine, A., Ruishalme, O., Salervo, P., Sivén, T. & Välimäki, P. 2003. Opi ja ohjaa sosiaali- ja terveysalalla. Porvoo: WSOY.

Murphy, A. 2010. Lastenleikkiä. Kuinka kasvatat fiksuja, terveitä ja huomaavaisia lapsia syntymästä 12-vuotiaaksi. Helsinki: Schildts.

Nurmiranta, H., Leppämäki, P. & Horppu, S. 2009. Kehityspsykologiaa lapsuudesta vanhuuteen. Hämeenlinna: Kirjapaja.

Silvonen, J. 2003. Suomen psykologisen seuran julkaisu. Psykologia-lehti 05/03. L. S. Vygotski: hahmottuva tutkimusohjelma. Vammalan kirjapaino Oy.

Sinkkonen, J. 2001. Lapsen puolesta. Helsinki: WSOY.

Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. 2005. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Helsinki: Painotalo Auranen Oy.

Vakkuri, K. 1999. Leikki ja luovuus. Näin lisää luovuutta leikin avulla. Jyväskylä: Gummerus.

Vantaan kaupunki. Sosiaali- ja terveydenhuollon toimiala, lasten päivähoito. Päivähoidon kuvaus lapsesta-lomake.

Zimmer, R. 2002. Liikuntakasvatuksen käsikirja. Didaktis-metodisia perusteita ja käytännön ideoita. Hämeenlinna: LK-kirjat.

Sähköiset lähteet

Espoon havainnointilomake ja suunnitelma.

[PDF-dokumentti].

<[http://www.intermin.fi/lh/lansi/siv/home.nsf/pages/0DEF2D41F6485C2CC225763F0020A104/\\$file/Espoo_Esiop_havainnointilomake.pdf](http://www.intermin.fi/lh/lansi/siv/home.nsf/pages/0DEF2D41F6485C2CC225763F0020A104/$file/Espoo_Esiop_havainnointilomake.pdf)> (Viitattu 11.2.2010).

Mannerheimin lastensuojeluliiton internetsivut. [WWW-dokumentti].

<http://www.mll.fi/vanhempainnetti/tietokulma/kasvu_ja_kehitys/4_5-vuotias/sosiaaliset_taidot/>. (Viitattu 11.2.2010).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen internetsivut. [WWW-dokumentti].

<<http://groups.stakes.fi/VERK/FI/Varpu/index.htm>>. (Viitattu 20.10.2010).

Varpu -tukea ajoissa- internetsivut. [WWW-dokumentti].

<<http://www.varpu.fi/index.phtml?s=677>>. (Viitattu 20.10.2010).

Julkaisemattomat lähteet:

Päiväkotiryhmän työntekijöiden teemahaastattelut 2010. Toteutettu 22.2. ja 4.3. yhteistyöpäiväkodissa. Vantaa.

Lasten videoitut leikit 2010. Kuvattu 25.2., 8.3. ja 19.3. yhteistyöpäiväkodissa. Vantaa.

Liitteet

Liite 1 Infokirje vanhemmille

Hei kaikki vanhemmat!

Olemme Tikkurilan Laurea-ammattikorkeakoulun kolmannen vuoden sosionomiopiskelijoita. Olemme opinnoissamme syventyneet varhaiskasvatukseen sekä lasten ja perheiden hyvinvointiin. Teemme opinnäytetyötä X-ryhmässä 4-5-vuotiaiden lasten parissa kevään 2010 aikana. Opinnäytetyömme aiheena on lapsen havainnoinnin kehittäminen vapaan leikin kautta.

Suunnittelemme ryhmän työntekijöiden käyttöön havainnointilomakkeen, jonka avulla voidaan seurata lapsen sosiaalisia taitoja ja kehitystä. Sitä varten käymme muutamia kertoja ryhmässä seuraamassa ja havainnoimassa lasten vapaata leikkiä. Käytämme havainnoinnin apuna videointia sekä kirjoitamme havaintoja lasten keskinäisestä leikkitoiminnasta. Käytämme saatua materiaalia ja havaintoja apuna lomakkeen suunnittelussa, emme siis tarkkaile yksittäisiä lapsia arvioinnin näkökulmasta. Tarkoituksenamme on saada tietoa siitä, minkälaisia asioita sosiaalisen kehityksen havainnoinnissa on tärkeää ottaa huomioon.

Meitä sitoo salassapitovelvollisuus. Päiväkodin ja lasten nimiä eikä muitakaan tietoja tulla käyttämään missään opinnäytetyön vaiheessa. Videoinnin tarkoituksena on, että voimme palata leikkutilanteeseen jälkikäteen, lomaketta suunniteltaessa. Korostamme, että kaikki materiaali on vain meidän tekijöiden käytössä, ja se hävitetään prosessin päätyttyä.

Pyydämme nyt teitä miettimään seuraavia projektiin liittyviä osallistumis- ja lupa-asioita. Rastittakaa haluamanne vaihtoehdot. Palautattehan lapun ryhmän aikuisille torstaihin 11.2. mennessä!

Yhteistyöterveisin,

Elina Tapionlinna elina.tapionlinna@laurea.fi

Meiju Torn meiju.torn@laurea.fi

Lapseni _____
saa osallistua opinnäytetyöhön __ (kyllä) __ (ei)

Lapsestani saa tehdä havaintoja __ (kyllä) __ (ei)

Lastani saa videokuvata __ (kyllä) __ (ei)

Aika ja paikka _____

Huoltajan allekirjoitus ja nimenselvennys

Liite 2 Ensimmäisen teemahaastattelun runko

ENSIMMÄISEN TEEMAHAASTATTELUN RUNKO

- Lähtötilanteen kartoittaminen
 - Toteutetaanko ryhmässänne tällä hetkellä havainnointia?
 - Kuka sitä tekee?
 - Milloin havainnointia tehdään?
 - Mitä havainnoidaan?
 - Miten havaintoja dokumentoidaan?
 - Mikä havainnoinnissa toimii jo?
 - Mitä haasteita/kehitettävää?
 - Miten havaintoja hyödynnetään?

- Tarpeiden kartoittaminen
 - Mihin toivotte muutosta?
 - Minkälaista on toimiva havainnointi?
 - Milloin/Missä tilanteessa havainnointia olisi mahdollista toteuttaa?
 - Mitä olisi tärkeää havainnoida 4-5-vuotiaasta lapsesta sosiaalisen kehityksen kannalta?
 - Miten itse näet havainnoijan roolin?

Liite 3 Ohjeet sosiaalisen kehityksen havainnointilomakkeen käyttöä varten

OHJEET SOSIAALISEN KEHITYKSEN HAVAINNOINTILOMAKKEEN KÄYTTÖÄ VARTEN

Jokaiselle lapselle tulostetaan oma havainnointilomake. Sama lomake kulkee läpi lukuvuoden syksystä kevääseen. Omahoitajan vastuulla on havaintojen tekeminen syksyllä, talvella ja keväällä. Omahoitajalla on myös lista, johon merkitään lasten nimet ja rasti sen kauden kohdalle, jolloin havainnointia on tehty. Tästä listasta on helppo nähdä nopeasti kenestä havainnot on tehty ja keneltä ne vielä puuttuvat.

Osaamisen tasot

Tiimin tulee käydä yhdessä läpi osaamisen tasot (tarvitsee tukea, harjoittelee ja osaa), jotta kaikilla kasvattajilla on yhtenäinen näkemys siitä, mitä kukin kohta pitää sisällään ja havainnoinnista tulee yhdenmukaista. Kohdassa ”Tarvitsee tukea” lapsi ei vielä kykene osaamisen tasoon ilman aikuista. ”Harjoittelee” - kohdassa lapsi hakeutuu jo yrittämään itsenäisesti. Kohdassa ”Osaa” lapsi hallitsee taidon ikätasoonsa nähden. Kasvattajilla tulisi myös olla yhtenäinen käsitys siitä, mitkä taidot kuuluvat kuhunkin ikätasoon. Ennen lomakkeen käyttöön ottoa kasvattajien tulisi miettiä yhdessä, mitä kukin kohta (1-21) pitää sisällään. Selvennetyt kohdat olisi hyvä kirjata ylös, jotta niihin voi palata tarvittaessa myöhemmin.

Havaintojen tekeminen

Ensin valitaan, ketä lasta ja mitä ajanjaksoa ollaan havainnoimassa esim. syksy ja sen jälkeen merkitään päivämäärä kyseisen ajanjakson alapuolelle (tälle on luotu kaavakkeeseen kohta), jotta voidaan luotettavasti tarkistaa, milloin havainnot on kirjattu. Myös lapsen nimi ja havainnoijan nimi kirjataan niille

varattuihin kohtiin. Sen jälkeen havainnoidaan yhtä lasta kerrallaan ja merkitään rasti ruutuun kunkin vapaan leikin osa-alueen kohdalle.

Havainnoinnissa havainnoidaan tiettyä tilannetta. Kasvattajan tulee kuitenkin pohtia, toimiiko lapsi useimmiten näin, sillä joskus jokin taito voi olla päiväs-
tä/ tilanteesta riippuvainen. Kaikkia kohtia ei välttämättä saa tietystä tilanteesta kirjattua. Silloin on syytä kirjata se myöhemmin, kun on tarkkaillut miten lapsi yleensä hallitsee tietyn osa-alueen.

Havainnointilomakkeen kokonaisuudet

Osa-alueet on jaoteltu viiteen eri kokonaisuuteen: leikin sujuvuus, tarkkaavaisuus ja keskittyminen, tunteet, yhteistyötaidot ja leikkiminen. Osa-alueiden jaottelun tarkoituksena on helpottaa huomaamaan missä kokonaisuudessa lapsen kehitys on hyvässä vauhdissa ja mihin ehkä olisi syytä kiinnittää huomiota ja antaa tukea. HUOM. Leikkiminen-kokonaisuudesta: Voit rastittaa kaksikin kohtaa, esim. jos lapsi osaa leikkiä sekä yhdessä että yksin.

Avoimen tilan käyttö

Jos havainnoinnissa haluaa tehdä tarkennuksia asioihin, on kaavakkeen lopussa oma tyhjä tila jokaiselle ajanjaksolle. Tarkennuksena kohtaan voi kirjata esim. syksy: osa-alue yhteistyötaidot kohta 15. ja siihen kirjata huomionsa.

Havainnointilomakkeen hyöty, käsittely ja säilytys

Kasvattajien tekemät havainnot on tärkeä käydä yhdessä läpi esim. tiimipalaverissa. Näin havainnoija tuo esille tekemänsä havainnot ja kasvattajat voivat käydä yhdessä lapsen kehitystä vielä läpi. Havainnoiteja voidaan hyödyntää

Liite 4 Palautekysely havainnointilomakkeen toimivuudesta

Palautekysely havainnointilomakkeen toimivuudesta

Onko havainnointilomake käytössä ryhmässänne?

Onko havainnointilomake helpottanut ja selkiyttänyt havainnointia?

Vastaako tuotos odotuksianne? Mikä toimii lomakkeessa hyvin?

Mitä kehitettävää havainnointilomakkeessa on?

Meinaatteko kehittää havainnointilomaketta eteenpäin esim. muihin kehityksen osa-alueisiin?

Yhtenä tavoitteenanne oli saada havainnoinnista tasapuolista, niin että kaikkia lapsia tulee havainnoitua. Mahdollistaako tuotoksemme sen?

Koetteko saaneenne prosessista työhönne jotain uutta? Mitä?

Miten koette yhteistyömme toimineen?

Liite 5 Omahoitajan havainnoinnin seurantalomake

Sosiaalisen kehityksen havainnointi

Vuosi: _____

Omahoitaja: _____

Lapset:	Syksy	Talvi	Kevät
_____	☐	☐	☐
_____	☐	☐	☐
_____	☐	☐	☐
_____	☐	☐	☐
_____	☐	☐	☐
_____	☐	☐	☐
_____	☐	☐	☐
_____	☐	☐	☐
_____	☐	☐	☐
_____	☐	☐	☐
_____	☐	☐	☐

11. Kuuntelee muita									
12. Osaa käyttää mielikuvi- tusta									
13. Pystyy samaistumaan toisen tunteisiin									
14. Hallitsee tunteitaan									
15. Osaa pukea tunteita sanoiksi									
16. Osaa käsitellä petty- myksiä									
17. Osaa neuvotella									
18. Pystyy ratkomaan eri- mielisyyksiä									
19. Noudattaa sääntöjä									

Tarkennuksia ja muita huomioita:

	SYKSY			TALVI			KEVÄT		
LEIKKIMINEN	Yksin	Rinnakkain	Yhdessä	Yksin	Rinnakkain	Yhdessä	Yksin	Rinnakkain	Yhdessä
21. Osaa leikkiä									

Tarkennuksia ja muita huomioita:

SYKSY:

TALVI:

KEVÄT:
